

नमोतस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस

आपणदुष्टांगा

(नेपालको प्रथम बौद्ध मासिक पत्रिका)

-१००५
-१००३
-१००१
-१००२
-१००४
-१००५
-१००६
-१००७
-१००८
-१००९

प्राप्ति 'मी निर्वाचन'

वर्ष २३, अङ्क ६

बु.सं. २५३५
ने.सं. १११, कौलागा १५
व.सं. २०५२ असोज २२

एक प्रतिको रु. ६।-
वार्षिक रु. ६०।-
आजीबन रु. १००।-

धन्यवाद ज्ञापन ग्रन्थ

हाम्रा सहदयी पुराना आजीवन ग्राहकवर्गमा सविनय अनुरोध गरे अनुरूप निम्न महानुभावहरूबाट श्रद्धापूर्वक आर्थिक सहयोग प्राप्त भएकोमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं ।

१) धर्मबहादुर धार्खाः,	कृष्ण गल्ली, ललितपुर	२५००/-
२) जगतराज शाक्य,	जावलाखेल [तफा: त्वहँ], ललितपुर	१००१/-
३) बोधिरत्न पःमाय्,	नागबहाल, ललितपुर	१००१/-
४) सत्यनारायण मानन्दर,	धर्मपथ, काठमाडौं	८००/-
५) विष्णुनारायण "	" "	८००/-
६) गंगाधर बज्राचार्य,	कुमारीपाटी, ललितपुर	५००/-
७) प्रेम शाक्य,	प्यापुखू,	५००/-
८) आशारत्न धार्खा,	नागबहाल	५००/-

गत 'आनन्द भूमि' वर्ष २३, अङ्क ५ मा कभरको अन्तिम पृष्ठमा
९) गोपीलाल साहू, पिछो, ललितपुर हुनु पर्नेमा अन्यथा हुन गएकोले सच्चाइएको छ ।

विशेष चन्दा प्रदान-

बागबजार निवासी श्री रत्नबहादुर तण्डुकारले आपनो जन्मदिनको शुभ-उपलक्ष्यमा आनन्द भूमि पत्रिकाको सहयोगार्थ नगद रु. ५०००/- प्रदान गर्नु भएकोमा वहाँको सुस्वास्थ, दीघायु एवं निर्वाणत्वको लागि हार्दिक मञ्जलमय कामना गर्दछौं ।

'आनन्दभूमि' परिवार

ॐ उपरीक्त ललितपुरका ग्राहकहरूबाट सहयोग प्राप्त गरी दिनु भएकोमा हिराकाजो सुजिकार लाई हार्दिक धन्यवाद ।

५०००/- रुपैयाँ
५०००/- रुपैयाँ

आजप्रदृश्वाकी

वर्ष-- २३

अंडे--५ बु. सं-- २५३६

आश्विन पूर्णिमा

बुद्धवचन

इध सोचति पच्च सोचति, पापकारी उभयत्थ सोचति ।

सो सोचति सो विहृत्यति, दिस्वा कस्मि किलित्तमत्तनो ॥ (धर्म पदबाट)

अर्थ- पापी व्यक्तिलाई यो लोक र परलोक दुर्व लोकमा शोक सन्ताप हुन्छ । यस्त आफूले गरेको खराब कामलाई देखेर ऊ आफै दुखी र पीडित पनि हुन्छ ।

प्रसंग- ५५ वर्ष अघि देखि निकै सास्ती दिएर सुंगुर काटी तथसको मासु बेची जीविका गर्ने चुन्दसुकरिकले आफनै नजिकै बस्तु भएका बुद्धलाई न त कहिल्यै सम्झान्थ्यो न त कुनै दानपूण्य गर्दैथ्यो । यसै अपराधको कारणले ऊ रोगी भई सातदिन सम्म छटपटाउदा छटपटाउदै उसको मृत्यु भयो ।

यस भन्दा अघि उसको घरमुनिबाट भिक्षुहरू भिक्षाटन जाँदा सुंगुरको आवाजमा चिच्चाइ रहेको सुने पछि उनीहरूले यो कुरा भगवानलाई पनि सुनाउदै भने कि— “भन्ते ! चुन्द सुकरिको घरमा सातदिन प्रगाडि देखि घरको ढोका बन्दगरी सुंगुर काटिरहेको जुऽतो आवाज सुनिन्छ । उसको घरमा कुनै मञ्जल कार्य भए जस्तो बुझिन्छ । यसरी सुंगुर काटने मनमा मैंवी र करुणा भन्ने नै हुँदैन होला । यस्तो निर्दयी मानिस त अहिलेसम्म देखेका छैनौ ।”

अनिश्चिताले भन्नु भयो— भिक्षु हौ यो सातदिनसम्म उसले सुंगुर काटिरहेको होइन, आफनो कर्मको फल भोगिरहेको हो । यसै कर्मको फलद्वारा सातदिनसम्म सुंगुर कराउने जस्तै गरी कराई घर भित्र छटपटाई रहेको हो र उसको आज मृत्यु भइसक्यो र ऊ अहिले ‘अविच्छ’ महावरकमा पुगिसक्यो । अनि भिक्षुहरूले भने कि—उक्त व्यक्तिले यस जीवनया पनि शोक सन्ताप हुने काम गरी अर्को जीतनमा पनि शोक सन्ताप गर्नु पने नै ठाउँमा पुग्यो । यो सुने पछि यसै प्रसंगमा भगवान् ले उक्त गाथा बताउनु भएको हो ।

प्रधान सम्पाद

भिक्षु कुमार काश्यप

सम्पादक

सुवर्ण शाक्य, वटुकृष्ण शर्मा

अष्टमुनि गुभाजु

व्यवस्थापक

भिक्षु अनिरुद्ध

सह-व्यवस्थापक

तीर्थनारायण मानन्धर

व्यवस्थापन सहयोगीहरू

त्रिरत्न मानन्धर, मदन बहादुर

तुलाधर, सुरेश महर्जन

वितरण व्यवस्था

भिक्षु पञ्चामूर्ति

विज्ञापन व्यवस्था

सञ्चरत्न शाक्य

कलासमायोजन

स्वयम्भूरत्न बज्राचार्य

मानव अधिकार

मानव अधिकार कुनै वर्ण, वर्ण, जाति, देश आदिसाई छुटचाएर दिइने बस्तु होइन, बरू समानताको आधारमा समान रूपले उपभोग गर्ने पाउने एउटा निष्पक्ष वस्तु हो र नैसर्गिक अधिकार पनि हो । तर मानव अधिकारको नाउँमा युग्म देखि ठूला बडाले मात्र आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्ने हितियारको रूपमा प्रयोग गरिरहेको कुरा हिजो आजसम्मको क्रियाकलापले प्रष्टै भएको छ । मानव अधिकारलाई नाराको रूपमा मात्र लिन् भन्दा यसलाई सही रूपमा कार्यान्वयन गर्न सके संसारबाट आशान्तिले कुलेलम ठोक्नु पर्नेछ । तर हाज्ञो समाज त्यति शिक्षित भइसकेको छैन जित ठूला बडा भनाउँदाहरूको समाज छ । त्यसैले नारा भने मानव अधिकारको लगाइन्छ काम भने तिनै स्वार्थीहरूलाई खुशी बनाउने तिर भइरहेको छ भनेर विभिन्न विद्वानहरूको भनाइ रहेको कुरा हामीले समय समयमा अध्ययन गर्ने मौका पाएका छौं । तैपनि यस विषयमा हामी मूक जस्तै छौं ।

वास्तवमा यो खास मानव अधिकार प्राप्त गर्नुछ भने बुद्ध धर्मप्रति आस्था राखेर काम गरेमा संसारका राष्ट्र, जाति, मानिस आदि सबै एकै हुन् । यसमा भिन्नता छैन भन्ने ज्ञान आर्जन गर्न सक्नेछौं । किभने बुद्धले “विश्व मै शान्ति स्वापनाको निमित्त जुन प्रकारको योगदान दिए त्यसै प्रकारको योगदान अहिलेको युग्मा आएर कसैले पनि दिन सक्ने कुरा भेटिदैन । भेटिन्छ भने केवल एकातिरबाट शान्तिको नारा लाउछन् र अर्को तिरबाट बिस्फोटक हितियारहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ । यहाँ भन्दा अर्को बिडम्बना के हुन सक्दछ ?

यदि साँच्चै नै मानव अधिकार प्राप्त गर्नु छ भने सर्व उच्चम बुद्ध धर्म अनुसारको पञ्चशील र अष्टशील पालन-को साथै बुद्धका विभिन्न प्रकारका उपदेशहरू अध्ययन र मनन गरी कार्यरूपमा परिणत गर्न सक्नु पर्दछ तब मात्र सजिलै संग मानव अधिकार प्राप्त गर्ने सकिने छ र यसको महत्व बोध हुने छ । अन्यथा मानव अधिकार मानव अधिकार मात्र भए र रहने छ भन्ने भनाइ निर्विवाद छ भन्ने कुरालाई आजको परिप्रेक्षको आधारमा पुष्टि गर्न सकिनेछ ।

यसैले अहिलेको युग्मा आएर यथार्थ सत्यलाई उद्घाटन गर्ने हो भने वास्तवमा बुद्ध धर्म नै मानव धर्म हो । किनभने संसारको कल्याण गर्नु नै बुद्ध धर्मको उद्देश्यहरू मध्येको मुख्य उद्देश हो । त्यसैले वसको आधार मा जसरी सजिलै संग मानव अधिकार प्राप्त गर्ने बाटो खेला पर्छ त्यसरी नै अन्यत्रबाट खेला पर्न मुश्किल पर्छ भन्ने कुरालाई पनि आजको समयले घटाइरहेको छ भन्दा अतिशयोक्ति होला जस्तो लाग्दैन ।

यतिमात होइन मानव अधिकार र धर्मलाई सुरक्षित गर्ने हो भने सबैले ‘बहुजन हिताय’ को सिद्धान्तमा आधारित बुद्ध धर्म सम्बन्धी विभिन्न उपदेशहरूलाई मनन गर्नुको साथै प्रचार प्रसार समेत गरी राजनीतिक दृष्टिले मात्र नाराको रूपमा आएको मानव अधिकार प्राप्त गर्न सक्ने मूल बाटो बनाउन अबेर भसकेकाले यतातिर लाभनको निमित्त सबैको ध्यानकर्षण गर्नु पनि आजको कर्तव्य हुन आएको छ जसबाट मानव अधिकार र धर्मको उपयोग मानिसले गर्न पाउने छ ।

बुद्ध धर्म भन्दा अगाडिका संक्षिप्त धार्मिक पृष्ठभूमि र बुद्ध धर्मको स्थापना

- बटु कृष्ण शर्मा

बुद्धकालीन विभिन्न विषय वस्तुहरूको सामान्य अध्ययन गर्नु भन्दा पहिले बुद्धमं र यसको स्थापनाको निमित्त तयार भएको पृष्ठभूमितिर सिहुवलोकन गर्दै जाँदा प्राप्तिनो प्रस्तुत विषय अङ्ग बढी छल्लेज्ज हुने घारणा राख्दै बुद्ध धर्मको आगमन भन्दा (स्थापना) अगाडिका पौराणिक, ऐतिहासिक, सामाजिक अवस्था, धार्मिक परम्परा र प्रवृत्तिरूपी रज्जुमच्चको संक्षिप्त दृश्यावलोकन गराउने सामान्य चेष्टा राख्दै पाठकहरूलाई केही क्षण यत्तेतिर अलमल्याउने अठोट गरेको छु—

विशेष गरी जुन बखत पौराणिक कालको धार्मिक इतिहास लेखियो त्यसभन्दा पनि धेरै धेरै वर्ष पाहाले नै भारत वर्षमा (जसमा आधुनिक सिङ्गो नेपाल पनि समावेश भएको छ) विभिन्न जाति, भाषा, सभ्यता, संस्कृति तथा राजनीतिक, आर्थिक एवं सामाजिक अवस्था मादि नपाइएका होइन् पाइएकै छन् र जंगली अवस्था देखिकै मानिसहरूको अनवरत परिश्रमले गर्दा विभिन्न जाति, भाषा, संस्कृति, सभ्यता, कला एवं सामाजिक आदि अवस्थाको उन्नति र उपयुक्त विकासको निमित्त निरन्तर भाइरहेको सङ्घर्षको फलस्वरूप क्रमशः विकास र उन्नति हुँदै आइरहेको विषयलाई लिखित इतिहासले प्रारम्भ देखिकै (अलिखित समय) अवस्थालाई संगाल्दै आइरहेको सत्यालाई ढाकछोप गर्न छोजे पनि सकिदैन।

करीब १८०० ई.पू. तिर भारत वर्षभित्र प्रवेश गर्न अहिलेको सबै धर्म भन्दा प्राचीनतम धर्म वैदिक धर्मका अनुयायी तथा आकूलाई सबै भन्दा सभ्य ठान्ने जाति आर्य र उनीहरूले ठानेका असभ्य आर्यतर जातिलाई यिनीहरूले आफू भन्दा बाहिर राखेको कुरा पनि इतिहासले संगाले कै छ। तर 'एक हातले ताली बज्दैन' भने जस्तै विकासको निमित्त सबैको सद्योग र हातेमालो भन अवश्यभावी

भएको कुरालाई पनि हाम्रो इतिहासले विस्तृत सकेको छैन र यो पनि विस्तृत सकेको छैन कि आर्यतर जाति (मूल अष्ट्रेलिद् द्रवीड (भूमध्य सागरीय) तथा मंगोलीय (किराँत) लाई असभ्य मान्ने हो भने पनि 'मोहन्जोदडो' एवं 'हरयाँ' को बयान त मेटिन स्वदैन भन्ने कुरा। यसले भन्न सकिन्छ—

सिन्धु धाँटीको उन्नत सभ्यता आर्यहरूको आगमन भन्दा पहिले नै थियो र यिनीहरूको आगमन पछि पनि। यसको भनाइको उद्देश्य के हो भने— यी दुवैको मेलबाट सभ्यताको निर्माणमा अङ्ग महत्वपूर्ण भूमिका रहेको परिलक्षित हुन्छ। अनि हुन्छ— बौद्धिक तथा त्या आध्यात्मिक विचारधाराको सङ्घर्षको प्राथमिक ज्ञान। अङ्ग साँचचै भन्ने हो भने आर्य भनाउँदाहरूको प्रवेश हुनु भन्दा अगाडि देखि नै भारत वर्षभित्र मूलिपूजा, योगाभ्यास, कृषि उन्नति, पशुपालन, सभा र सङ्घम आदि जस्ता कुराहरू भइसकेका हुनाले यसबाट के प्रष्ट भएको छ भने यिनीहरू प्रवेश गर्नु भन्दा अगाडि नै सभ्यताको योरेटो बन्न थालिसकेको अनुभव हुन्छ। यसरी विचार गर्दै आउँदा आर्यहरूले लडाईद्वारा अप्तो प्रभुत्वा स्थापना गरिसके पनि आर्य तर जातिले अजित गरेको साधाता र अवस्था नै उनीहरूको विकासको खुड्किलो बन्न पुगेको परिलक्षित हुन्छ। अनि यसबाट आर्य र आर्यतर जातिको सम्युक्त समाजको सृष्टि हुन पुगेको देखिन्छ। यसपछि समयको प्रवाहको साथ सार्थ विस्तार विस्तार समाजले उन्नतिको बाटो फराकिलो पाँदै जाँदा कैदै सामार्थी एवं धार्मिक परिवर्तन हुँदै जान थाले पछि आर्य र अनार्यमा पनि समिक्षण हुन थाल्यो। अनि यस्तै यस्तोको प्रभावद्वारा ज्ञान र बुद्धिको भण्डार ठानिएको एवं सबै धर्म भन्दा अति प्राचीन मनिएको वैदिक धर्ममा पनि मानिसहरूको अस्था घट्दै जान थाले पछि (घरमंको

नाउंमा दुरुपयोग गर्ने व्यक्तिहरूको कारणले) नयाँ विचार (धर्म) को खोजिमा मानिसहरूको विचार दौड़न थाले पछि 'धर्मवादी भन्दा बढी कर्मवादी हुन सक्नु पद्धति' भन्ने विचारले बतै कतै टाउको उठाउन खोजेको अनुभव पनि हुन थाल्यो। विनभने जब धर्मको नाममा मनपरि हुन थाल्दछ, तब समाज नै छटपटिन थाल्दछ भन्ने कुरालाई वैदिक कालको उत्तरार्धतिर फक्त हेर्दा- अश्वमेघ, नर-मेघ, पञ्चवली आदि जस्ता र अन्य ठूलठूला हिंसामय यज्ञ गरे पछि ईश्वर प्रसन्न हुनुको साथै आफ्नो इच्छा समेत पूर्ण हुनेछ भन्ने अध्यविश्वास मानिसमा बढ़दै जान लागे अनुरूप हिंसामक त्रियाकलापहरूले प्रश्नय पाउन थाल्दछन् (पहिला, पहिला हिंसात्मक यज्ञहरू देखिदैन थिए) पनि यसको विरोधमा वैदिक कालमै पनि विभिन्न विचारहरूले परिपूर्णित समाजमा शान्ति न भएकाले बेदका केही मौलिक उद्देश्यमा संशोधन गर्न उत्प्रेरणा गर्ने प हिलो ग्रन्थ उपनिषद् नै हो। यसपछि गीताले उपनिषद्को समर्थन मात्र गरेन प्रचार समेत गन्धो र जैन धर्मबिलम्बीहरूले पनि हिंसाको विरोधमा नगरा ठोक्न थाले पछि यसेको आवाजमा व्युज्ञेका महापुरुष गीतम बुद्धले समाजमा शान्ति स्थापना (सहानुभूति, प्रेम र दया) को निमित्त ५१ वर्षसम्म आफ्नो जीवन समर्पण गर्दा गर्दै यस संसारबाट आँखा चिम्ले का हुन् (निर्वाण प्राप्त गरेका हुन्)।

यस्तै एकातिर वैदिक धर्मले बताए अनुसार मोक्ष प्राप्तिको लागि मानिसहरूले विभिन्न दर्शन आदिको चिन्तन गर्न थाले भने अकोतिर जीवनमा कसरी सुख याइन्छ? भन्ने कात्पनिक प्रति द्वन्द्विता यिनीहरू मैं हुन थाल्यो। यसेको सन्दर्भमा इ.पू. पाँचौं र छैठौं शताब्दी तिर भारत, चीन, युनान आदि जस्ता देशहरूमा धार्मिक सुधारहरू देखा पर्न थालेको अनुभव हुन्छ। तत्कालिन समाज र सामाजिक त्रियाकलापलाई माध्यम बनाएर हेर्दा जसमा विभिन्न विद्वान् र महापुरुषहरूका चिन्तन र उपदेशहरूले सुनीलो प्रभास्त्री किरण प्रसार गर्न तरखरमा महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन्। जसबाट सामाजिक स्थानाधिक परिवर्तनको सिद्धी प्रारम्भ भएको मात्र

होइन आध्यात्मिक क्रान्तिले पनि पुनर्जन्म लिएको अनुभव हुन्छ। यसरी क्रान्ति आउनमा अति मानवीय प्रेरणाको घच्छच्याइ पनि हुन सक्छ। अथवा ज्ञानको स्वाधिन विकासबाट पनि आध्यात्मिक क्रान्ति हुन सक्ने कुरालाई तत्कालीन परिप्रेक्षमा हेरी विचार गर्दा प्रष्ट हुन्छ भने यसैगरी भौतिकवादी दृष्टिकोणले विचार गरी हेर्दा पनि मानव चेतनाको परिवर्तन खोज्ने मुख्य ठाउँ सामाजिक पृष्ठभूमि नै हो। जस्तै गीतम बुद्धको उपदेशहरूलाई लिने हो भने पनि यिनले जुन प्रकारबाट आध्यात्मिक दर्शन प्रतिपादन गरेका छन् त्यो तत्कालीन समाज र तिनीहरूको विचार अनुरूप नै भएको हो भन्ने कुरा पनि यिनका स्वर्ग र मोक्षको (निर्वाण) बाटो देखाउने शीलहरूको पालना, दान, दया, मैती, प्रजा आदि जस्ता उपदेशहरूले राम्ररो पुष्ट गरेकै छन्।

सर्वप्रथम 'मा हिस्यात् सर्वभूतामी'को सिद्धान्तमा प्रतिपादिक धर्मस्त्री मूलबाटो छेँदाउँदै स्वार्थी प्रवृत्तिको गोरेटोबाट हिंडन रुचाउनेहरूको संख्या बढ्न थाले पछि क्रमश परिवर्तनहरू आउन थालेको हुन भन्ने अनुभव गर्न पाइन्छ। उपनिषद्कालको आगमन पछि बाटो तथार पार्न थालियो जसको परिणाम 'द्योः शान्तिः, पृथ्वी शान्तिः, आपयः शान्तिः, ओषधयः शान्तिः, वनस्पतयः शान्तिः, सामा शान्तिरे धि:' जस्ता पवित्र वैदिक कच्चाहरू हिंसरूपी बाटोमा केवल नारामात्र लगाएर हिंडने जस्ता देखिन थाले र 'सर्वे भद्राणी पश्यन्तु माकश्चिद दुःख भावजनः' जस्ता धर्म परिपुरित आधिक, सामाजिक र राजनीतिक सिद्धान्तहरूले पनि विश्वार विस्तार आप्नो सही बाटो भुलै जान थालनाको कारणले गर्दा उक्त सिद्धान्त अनुरूप क्रमश धार्मिक र सामाजिक प्रादि कृत्यहरू घट्दै जान थालेका हुन्। जसको फलस्वरूप मानिसमा वैचारिक सञ्चार्ष बढ्न थाल्यो। यसो हुँदाउँदै केही समय पछि मुख्य उपदेशको लूपमा पढे लेखेको र विद्वान् मानिएको ब्राह्मण वर्ग नै देखिएको थियो भने समयको गतिले गर्दा पछि धेरै क्षेत्री राजाहरू पनि उपदेशको रूपमा देखन पाइएको कुरालाई उपनिषद्ले पनि सँगली राखेकै प्रसंगमा जनक, कृष्ण, भीम, महाबीर, गौतम बुद्ध आदि जस्ताका नामहरू पनि संस्मरण गर्न लायक

छ । यति मात्र होइन, यसबाट क्षेत्रीहरू ससेत उपदेशक-
को रूपमा चिनिएका थिए भज्जे कुराको अडकल राम्ररी
गर्न सकिन्छ र अनि के पनि लखकाटन सकिन्छ भने-
सोझा साझा दुनियालाई धर्मको आडमा शोषण गरी खान
पत्केका चनखा क्षेत्रीहरू ब्राह्मण वर्गलाई धर्मको ठेकेदार
जस्तो बनाई यिनीहरूलाई नै ढाल बनाई मनपरीसंग
राज्य गर्न षडयन्त्र पनि गर्वे भन्ने कुराको साक्षी इतिहास
नै छ र यसबाटे पूर्वस्पृह हेनै हो भने अन्यत्र भौतिकिहरू
रहन पर्दैन कैही दशक अगाडि सम्मको नेपालको अवस्था-
लाई हेरे पनि पुऱ्य । जेहोस् समय र परिस्थिति
अनुसार यी कुराहरू पनि अति नै मनन योग्य छन् । तर
प्रस्तुत विषयको उद्देश्य अहिले यहाँ बढी प्रासांगिक नाठा-
निएकाले यसबाटे पछि कुनै बेला उल्लेख गर्नै नै छु
होला ।

हुन त, परिवर्तन शील संसारको यति विचित्र छ ।
यसले गर्दा समय समयमा परिवर्तन आइरहनु कुनै नवाँ
कुरा होइन, पुरानै हो । तर यहाँ मेरो विचारले के
अनुभव गरेको छ भने तत्कालीन अवस्थाको जम्बूद्वीपभित्र
यदि धर्म मध्ये सबैभन्दा पुरानो धर्म वैदिक धर्म नै हो
भने यसे भित्र यस पछि प्रादुर्भाव भएका विभिन्न धर्महरूले
प्रतिपादन गरेका मुख्य सिद्धान्तहरू (दर्शन) वैदिक धर्म
भित्र सजिलैसंग पाइने हुनाले केवल अन्य धर्महरूले वेद-
विहित सिद्धान्तहरूमध्ये राम्रा-राम्रा कुराहरूलाई लिएर
आपनो पनि देखाउन आपनै कार्य शैली (बौद्धिकतामा) ढाली
प्रचार प्रसार गरी आपनो दुनो सोझ्याउने प्रयास पनि
गरेको बुझिन्छ भन्ने कुरालाई— हिसा नगर्नु, सबै प्राणी-
लाई ममान रुपले हेर्नु, परोपकार गर्नु, दया गर्नु, मंत्री
भावना राख्नु, समाजमा शान्ति स्थापना गर्नु, सबैलाई
सदुपदेश दिनु, काम गर्दा फलको आशा नराख्नु र राम्रा
राम्रा काम गरी मोक्ष मार्ग पहिल्याउनु आदि जस्ता
वेदका मौलिक सिद्धान्तहरूले नै परि पुठिट गरेका छन् ।

यसरी विभिन्न दृष्टिकोणलाई हेदै जाँदा इ.पू. छैठौं
शताब्दीतिर बौद्धिक एवं आध्यात्मिक क्रान्तिको सूत्रपात
भएको कुरा माथि भने ज्ञै उपनिषद तथा जैन र बौद्ध
धर्म सम्बन्धी ग्रन्थहरूको अध्ययनबाट प्रतिविम्बित भएको

छ । जसबाट विभिन्न धार्मिक तथा दार्शनिक विचारहरू-
को साथसाथै नयाँ मार्ग र सम्प्रदायहरूको जन्म संगसंगै
यिनीहरूको धार्मिक अवस्थाको प्रचार समेत हुन थालि-
सकेको थियो । यस भन्दा अगाडि वैदिक धर्म अनुसार
यज्ञ यागादिबाट देवताहरूलाई प्रमुदित बनाई सुखमय
जीवन विताउनुको साथै यस संसारबाट बिदा लिए पछि
पनि स्वर्ग प्राप्तिको आशा राख्द थिए र ६०% प्रतिशत
जतिले पुनर्जन्म मान्दथे । तर यसको विरोधमा उपनिषद्-
कालको प्रारम्भिक अवस्था देखि लिएर इ.पू. चौथो
शताब्दी भन्दा पनि अगाडि देखि नै भौतिकवादले पुन-
र्जन्म एवं स्वर्ग र नरक आदिको कल्पनालाई मृगतृष्णा
जस्तै ठानी प्रत्यक्ष प्रमाणलाई मात्र मान्ने यथार्थवादी
दर्शनको मार्ग तयार पारिसकेको थियो । अनि यसैको
आधारमा अन्य वेद विहित धर्मको रूखले आप विरोधमा
आपनो जण्डा गाड्न यालिसकेको थियो । हुन त ईशाको
पहिलो शताब्दी तिरै घेरै प्रकारका धर्म र सम्प्रदायहरू
देखिसकेका भए पनि यिनीहरूमा धार्मिक सहिष्णुता
नभएकाले एउटाले अर्को धर्मको खण्डन, उपहास र तुच्छता
आदि देखाई आपनो धर्म राम्रो बनाउन जस्तो अभिनय
पनि गर्दथे भन्ने कुरा इसबी तेस्रो चौथो शताब्दीको
दिव्यावदान (बौद्ध साहित्य) ले पनि भनेको छ र पाए
सम्म मौका छोपी आफू अगाडि बढ्ने जमर्को गर्न पनि
छोडेको छैन । यस्तै यस्ता अवस्थाको मौका पारी क्रमशः
जैन र बुद्ध धर्मले पनि भारत वर्षभित्र (जम्बूद्वीप) प्रवेश
गरेको हुनु पर्दछ भन्ने मेरो तर्क रहेको छ । यसै प्रसंगमा
हेर्दा बुद्ध धर्म भन्दा पुरानो ‘शारीरिक कर्मलाई’ बढी
महत्व दिने जैन धर्ममा कठिन भन्दा कठिन नियम पालना
गर्नु पर्ने हुनाले यो धर्म पनि सामान्य जनतामा त्यति सुगम
हुन सकेन र यो भन्दा बढी सुगमता बुद्ध धर्ममा देखिएको
छ ।

यसैले के भन्न सकिन्छ भने यस भन्दा माथि उल्लेख
भएका धार्मिक सिद्धान्त र आचरण सम्बन्धी क्रियाकलाप-
हरूको सामान्य रूपमा अध्ययन गर्दा के कल्पना गर्न
सकिन्छ भने तत्कालीन अवस्थाको सामाजिक, धार्मिक र

(बाँकी १३ पछाडि पेजमा)

विध्वंसक सत्काय दृष्टि

- त्रिरत्न मानन्धर

संसारमा मानव जीवनको सुरुवाट देखि नै मानिस-हरू विभिन्न रूपले विभाजित भएर आइरहेका छन् । अन्य प्राणीहरूसंग तुलना गरी हेरेमा प्राणी जगतमा विभिन्न रूपले विभाजित भएर बस्नमा मानव नै सबभन्दा अगाडि रहेको कुरा हामी पाउँछौं ।

मानिसहरू कहि कालो र गोरोमा विभाजित भईरहेका हुन्छन् । कहि ठूलो र सानो जातमा, कहि किशिवयन र मुसलमानको रूपमा त कहि साम्यवादी र प्रजातन्त्रवादी-मा इत्यादि अनगिन्ति विभाजन रेखावाट विभाजित भईरहेका हुन्छन् । यसरी धर्म, बर्ण, जाति, रंग र विचार इत्यादिको कारणले मानिसहरू परा पूर्व काल देखि विभाजित भइरहेका थिए र कालान्तरसम्म पनि रहिने छन् ।

मानव जातिको विकासको साथै वर्षत्रिकारका विभाजन रेखाहरू परिवर्तन हुदै आइरहेका छन् । विभाजन जुन सुकै तवरले भएता पनि आफैमा कुनै किसिमले समस्या पूर्ण हुदैन । समस्या पूर्ण त्यति बेला हुन्छ जब यी विभाजित समूहहरू बीच विभिन्न दुभाविनाहरू र दून्दहरू उत्पन्न हुन्छन् । विभिन्न समूहहरू बीच आपसी देष, घृणाको कारणले नै समाजमा, देशमा र संसारमा विभिन्न किसिमका लडाइ, झगडाहरू भएका प्रमाणहरू यथेष्ट पाइसकेका छन् ।

विभिन्न किसिमले हुने विभाजनका रेखाहरू समय समयमा परिवर्तन हुने गरेता पनि यी समूहहरू बीच हुने बद्न्दको प्रकृति भने एउटै हुन्छ । त्यो हो एक समूहले अर्को समूह प्रति न्देष, दुर्भावना, त्यो युक्त भइ उनीहरूको आस्तित्व समाप्त पार्नु प्रयासरत हुनु । यसको लागि जस्तो सुकै कार्यकलाप गर्न पनि पछि नपर्नु ।

पहिला पहिला मानिसहरू जंगली अवस्थामा सानी सानो कमिला (Tribe) को रूपमा बस्दा एउटा समूह अर्को समूहसंग जमघट हुनासाथ माक्रमण दुन्थ्यो । जब

साना साना राज्यमा मानव समुदाय विभाजित भयो । त्यसबेला एउटा राज्यले अर्को राज्यलाई जित्ने र शासन गर्ने किसिमले जहिले पनि दून्दहरू हुन्थे । एउटा राज्य-का राजाको मुख्य काम नै अरु राज्य जितेर राज्य विस्तार गर्नु र अन्य राज्यबाट आपनो राज्य सुरक्षित गर्नु हुन्थ्यो ।

ठूल-ठूला राष्ट्रहरूको निर्माण पश्चात् पनि यसप्रकार को समस्या यथावत नै रहेको छ । अक्ष विभाजनका रेखाहरू जनज्ञन बृहत भइरहेका छन् । काला र गोरा-हरूको बद्न्दले संसारलाई राहत दिन नपाउदै धनी र गरिब वीचको बद्न्द, वीभिन्न धार्मिक सम्प्रदाय विचको बद्न्दले हालसम्म त्यति नै सताइरहेको छ । विभिन्न जातीय, सम्प्रदायिक इत्यादि कारणले विभिन्न किसिमका लडाइ झगडाहरू विश्वमा निरन्तर रूपले भइरहेका छन् । संसार भरि नै कृतिम विभाजनका रेखाहरू बाट मानिस मानिसमा उत्पन्न हुने दुभाविनाले मानव समुदायलाई पिरो लिइ नै रहेको छ ।

संसारमा विभिन्न प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने बिनाशको पिडा भन्दा यसता मानिस मानिस बीच विभिन्न किसिमले हुने गरेको बद्न्द कैयों गुणा पिडादायक हुन्छ भन्ने प्रमाण समय समयमा हुने युद्धहरू विभिन्निका बाट प्रमाणित भै सकेका छन् ।

विश्वमा भइसकेका हजारी युद्धहरूको कारणलाई खोजेमा कहिले जातीय विद्वे षष्ठो भावनाले तर कहिले धार्मिक सम्प्रदायको कारणले, कहिले कृतिम सीमारेखा को कारणले त कहिले फरक राजनैतिक विचारधाराले अभिप्रेरित भएर भएको हामी पाउँछौं ।

बर्तमान विश्वका घटनाहरू जस्तै चेचेनिया, हवाण्डा र बोस्निया हजर्जगोभिनियाका गृहयुद्धहरू, प्यालेस्टाइन-हरूको समस्या, दक्षिण अफ्रिकाको समस्याहरू सबै यस्तै जाति, सम्प्रदाय, बर्ण, रंग भेद इत्यादि बाट अभिप्रेरित

भएको हामी पाउछौ ।

यसरी संसारमा युद्ध, गृहयुद्ध संघर्ष, दग्धफसाद जस्तो मिडन्टको इतिहासो सूजना गर्ने मूल कारण के हो भनेर राहिरहिए बिचार मेरेमा हामी पाउछौ प्रत्येक व्यक्तिमा हुने 'म र मेरो' भन्ने भावना नै मूलरूपमा जिम्मे वार भएको हामी पाउछौ । यही 'म र मेरो' भन्ने उपादान स्वभावलाई नै भगवान बुद्धले सत्काय दृष्टि (पालिमा सक्काप दिट्ठ) भनेर भन्नु भएको हो ।

सत्काय दृष्टि अथवा 'म र मेरो' भन्ने भावना नै यी समस्याहरूका मूलकारण हुन भनेर भगवान बुद्ध भन्नु हन्छ । प्रत्येक मानवको अन्तर्हृदयमा चिन्ताको मलको रूपमा रहिरहने यस सत्काय दृष्टिले नै मानिसमा द्रेष र दर्भविना उत्पत्ति गराउछ । फक्त: आफु पनि अशान्त र अरुदरुको पनि अशान्तको कारण मानिसहरू बन्न जान्छ ।

'म र मेरो' भनेर बेस्ती तोसिने सभाव भएको यस सत्काय दृष्टिलाई संसार बन्धनबाट मुक्त हुन नहिने १० वटा संयोजनको रूपमा लिहन्छ । यस सत्काय दृष्टि को कारणले नै मानिसमा विभिन्न विद्या दृष्टिका द्वारणाहरू बिकसित हन्नन् । यसले अनावायक रूपम, आफ्नो अहंलाई बढाई आफु र शाफुमेंग सम्बन्धित विषयलाई उच्च मूल्याङ्कन गर्ने र आफुमेंग असम्बन्धित रास्रो विषयलाई पनि बेकारको ठाउँछन् । यसले प्रत्येक भालिस को हृदयमा विभिन्न स्तरका विभाजनका रेखाहरूलाई विकासित पार्छन् ।

भगवान बुद्धका अनुसार प्रत्येक मानिसमा रहने 'म' भन्ने संकुचित बिन्दुको पञ्चकल्प प्रति उपादान स्वभाव हुने कारणले मेरो भनेर मीमित दायरा प्रत्येक मानिसले बताउछन् । यस्तो दायरा कहिले पनि असीमित हुन नमक्ते हुनाले प्रत्येक व्यक्ति मीमित घेरा भित्र याव बाँधिन पुरछ र त्यस घेरा बाहिरकालाई हेन्ने र बुझने दृष्टि कोण नै अलगा हुन जान्छ र यससी म र मेरो, ऊ र उसको, भन्ने द्वन्द्वको भावना रहिरहन्छ । मलाई रास्रो होस, मलाई लाभ होस, र अलिङ्गित ठुलो दायरा मा मेरो परिवार, मेरो समाज, मेरो देश, मेरो सम्प्रदाय मेरो सिद्धान्त इत्यादि संकुचित घेरा भित्र मानिसलाई

पारि सम्पूर्ण संसार प्रति असीमित दृष्टि कोणले हेन्न अलगा पार्न यस सत्काय दृष्टिले भूमिका खेल्छ र आफ्नो घेरा बाहिर खर्चसंग संघर्ष गर्न तत्पर रहन्छ ।

'म र मेरो' भन्ने उपादान स्वभावले प्रत्येक व्यक्तिको हृदयमा ऐटा प्रवीणह र सबौर्थको भावना जगाउँछ जुन भावनाले स्वयं व्यक्तिको त यहिन गर्ने नै यसको साथै यस्ता व्यक्ति तथा समूहबाट गरिने कामबाट यरू समूहहरू पनि पीडित हुन्छन् । परिणामतः यरू समूहहरूबाट गरिने प्रत्यक्त व्यक्ति कार्यबाट संघर्षको अशान्त बातावरण श्रजना हुन जान्छ ।

आफु मात्र ठिक अरू बेटिक छन् । आफु र आपनो परिवार आफ्नो जाति, धर्म दार्शनिकमान्यता मात्रै ठिक छ र यदि कमैबाट यसप्रति हम्चन्द्रेष हुन आउना साथै आँखा चिमिल्दै आफ्नो पक्षलिई अरू मंग दर्भवनाले यसक भई गरिने कार्य नै आजको विश्वको अशान्ति तो मूल कारण बनेको छ ।

प्राज्ञको विश्वमा चार व्यक्ति एक ठाउँमा जमघट चापा गी व्यक्तिहरू कर्ने त कर्ने छिसिपचाट विभाजित मनस्थितिमा बस्त बाध्य हुन्छन् । यी चार व्यक्तिहरू फारक जातिका हुन सक्छन् । एउटै धर्मका भाष्यनि फरक राजनीतिक विचारधाराका हुन सक्छन् र एउटै राजनैतिक धिचारका भाष्यनि विभिन्न लेवरा हुन सक्छन् । यसरी धर्मदर्श विभाजनका रेखाहरू हनमवल्त र सत्काय दृष्टिको मजबूत पक्कडले चारजनालाई एनभार बर्ण नै दिईन । संसारको परिप्रेक्षमा यही कुरा प्रत्येक ठाउँमा लागु भेर्हेको हन्छ ।

यदी कारणले सत्काय दृष्टि मनबाट नहेटे मम्म मन्त्रको मार्ग पहिल्याई मुनिको बाझेमा लाभन सर्किदैन भनेर भगवान बुद्ध भन्नु हन्छ । दुःख र बदन्दको सञ्चर्षन गर्नेतर्यस उपादान स्वभावलाई सबैभन्दा त्याग्न गाहो चित्तको बन्धन हो र मार्गफलको पहिलो खुदकिला श्रोता प्रति मार्गमा प्रतिष्ठित हुन न्यूनतम रूपमा यस बन्धनलाई हटाउनु पर्ने कुरा यहाँ बताउनु हुन्छ ।

विश्वलाई साँचैको जाति पूर्ण रूपले बस्त बाँकी १६ पेजमा

पटाचारा

हेमराज शाक्य

नःबहाल टोल, ललितपुर

श्रावस्तीको महानगरमा, एक समृद्धिशाली कूलमा
हुँकिएको पटाचारा, सुन्दरी सुब सयलमा
आफने घरको नोकरसंग प्रेम पासोमा बाँधिई
जवानीले उन्मत्त भई काम रागको वशमा परी ।

(१)

अनभिज्ञ यिए स-परिवार पटाचाराको प्रेम कष्टासंग
बरु कूलका वर खोजी बिहा गरी दिते उमंग,
जब उसले यो थाहा पाई आफने प्रेमीसंग भागी
नजीकको गाउँमा गएर वसी आफना माता-पिता त्यागी ।

(२)

आज भोलि भन्दा भन्दै, दिन बित्यो महिना बित्यो-
जीउ भारी हुँदै आयो प्रसव नजिकिदै आयो,
आफ्नो हेर-विचारको निमित माईती घर जानलाई
किन्तु स्वामीले आनाकानीमै पटाचारालाई राखयो फकाई ।

(३)

डरले वसित पटाचारा स्वामीकी अनुम्भितिमा,
छिमेकीलाई खबरगरी लागी एकलै माईतीमा,
फर्केर आउँछ साँझमा घर, पटाचारकी स्वामी जब-
थाहा पाउँछ सबै घटना र खबर उसले मात तब ।

(४)

सोच्च थाल्छ घोरिएर अनि भन्छ अन्तस्करणले
दुख पाई पटाचाराले, केवल मेरै कारणले,
जान्छ त्रब भएन भेटन भनेर तुरन्त बाटो लाग्यो-
जंगल बीच उसलाई, स्व-पुत्र सहित पायो ।

(५)

हर्षका आँसु भहायो पुत्र लाभ भएर,
शिशु सहित तिर्नजना आए स्व-बास फर्केर,
वितिरह्यो यसरी नै निरन्तर समय चक्र,
शिशु पनि अब विस्तारै विस्तारै भो बालक ।

(६)

समय भो फेरि प्रसवको, पूर्वानुरूप जस्तै-
माईत जान हिडी ऊ छोरा र स्वामीसंगै,
अचानक घनघोर बादल छायो बीच बाटोमा-
प्रसव वेदनाले पनि, सतायो त्यही बेलामा ।

(७)

झुप्रो बनाई परिवारलाई वर्षाबाट बचाउन भनी,
स्याउला लिन जंगल पसेका स्वानी पर्केन रात भर पनि,
बिताइन रात प्रतीक्षा गरी स्वामीको एश रुख मुनि;
भर्वर जन्मेको नव शिशु र अर्को छोरालाई च्यापेर उनी ।

(८)

रात बित्यो मिर्मिरे भो स्वामीको क्लैन केही पत्तो,
खोज्न भनी हिडेकी उसले देखी स्वामीको लाश, पो
विवश भई माइत लागी भएर शोकले बिवहल-
अचीरवतीको बारी पुगी बल्ल पटाचारा निर्वल ।

(९)

जानु थियो नदीको पार तर छैन केही साधन,
एक साथ पुत्र द्रव्यलाई सकिन आँठन लैजान-
छोरा ठूलो वारी राखी सानो बालक च्यापी काखी-
पुगिन् तरी पारी ऊनी उल्दो अचीरवती नदी ।

(१०)

छाडी पारी सानो बालक अर्को छोरा लिन भनी,
नदी तर्दै फर्केर हेरी आफ्नो सानो छोरा सम्झी-
एउटा बाजले झट्टी लग्यो बालकलाई अचानक-
जोडले ऊ चिच्याउन लाग्यो देखेर दृश्य भयानक ।

(११)

सुनेर कन्दन आमाको बारी बस्ने त्यो छोरे,
लौ मलाई बौनाउनु भो आउनलाई आमाले मेरो,
मात्र पानीमा के टेकेथ्यो छोराको खुट्टा लर्वरायो-
उर्लिदो नदीको धारले बिचरालाई बगाई लग्यो ।

(१२)

(५)

आनन्द भूमि

कस्तो बिडम्बना हो ? पटाचारा माथि यो,
आँखामा आँसु सुकन नपाउदे स्वामी वियोग शोकको,
प्राणप्यारा पुत्र द्वय आकूबाट बिलीन भए—
उडायो बाजले एकलाई अर्को नदीले बगायो ।

(१३)

वियोगले तडपी तडपी श्रावस्ती मात्र के पुणेयिन्—
उ माथी फेरि अर्को भयकर बज्रपात भो,
भत्केर बपलि घर पूरे मात्र ग्रधिल्लो रात—
माता पिता दाजु सबै यिचेएर मरे छन् एक साथ ।

(१४)

श्रोकाम्नीले बिक्षिप्त भई चेतनाता नै हराई,
भीतारिइ रही यताउति बहुली पगली सरी,
असहय बेदनाले छटपटिदै आक्षनो मनको व्यथा,
सुनाई हिडथिन रोइ कराई आपनो जीवन कथा ।

(१५)

जेतवन विहारमा पुगी भौतारी ऊ एकदिन,
लागे धर्म श्रवकहरूले रोकन पगली भनिकन,
नरोक नछेक आउन देऊ उनीलाई भित्र यहाँ—
आज्ञा भो भगवान् बुद्धले आपनो श्रवणहरूलाई त्यहाँ ।

(१६)

२५३६ आँ बुद्ध जयन्तीको उपलक्ष्यमा आयोजित कवि गोष्ठी
तिम्रो पल पलमा यहाँ.....

जन्मेर तिमी कहाँ गयी ?
तिम्रै ग्रपरिहार्यताको अनुभूति भइरहेछ,
यो सिङ्गो धरती शान्ति खोजन लाग्ने रहेछ,
जान तिमी कहाँ छयो ?
तिम्रै उपदेशको यहाँ खइको परिरद्देछ,
यो सिङ्गो भुवन सहिष्णुताको खोजमा लागिरहेछ,
अब,
जन्मस्थल तिम्रो यो नेगाल भूमिमा,
जन जनको रक्तिम खोलो बगाई ल्याएको प्रजातन्त्रमा—

आनन्द भूमि

होस राख बहिनी तिमीले पुनस्मृतिलाई छोजन सिक,
आफू भित्र अप्रमादी जगाई प्रमादलाई छोडन सिक,
छैन कसैको कुदापि यहाँ मृत्यु माथि प्रभूत्व
केवल श्रवण गरी शीलले पानु छ निर्वाण मार्ग जुङ्ग ।

(१७)

दिव्य उपदेश बुद्धको जब उपले श्रवण गरी
बोध भएर पटाचारा श्रोतापन्न भिक्षुणि भई,
नदेखिकन पञ्चस्कन्धको उत्पन्न र ब्रलय,
देखी एक दिन बाँच्नु श्रेष्ठ बाँच्नु भन्दा वर्ष शय ।

(१८)

ठीक संग मनन गर्दै अनित्य दुःख अनात्मलाई,
अरहत्व प्राप्त गरिन दृढ साथ लिई समाधी,
विनय धारी भिक्षुणीहरू मध्येमा पटाचारा,
अग्रणी भई बनिन उनी संघको चम्किली तारा।

(१९)

[भवतु सब्ब मंगलं]

कसैको यहाँ हस्तक्षेप रोकी देऊ तिमी यो शिशु प्रजातन्त्रमा
खाडीको त्यो बिशाल भण्डारमा,
मध्य पूर्ए त्यो क्षेत्र क्षेत्रमा,
संसारमा अद्यतावादी प्रथा तोड्न तिमी त्यडाँ पुग्नु पन्यो
साम्राज्यवाद विस्तारवाद नीति तोड्न तिमी सक्रिय
हुनु पन्यो ।
पल पलमा मानवजातीले सुख शान्तिको सास फेर्न
पाहतु पन्यो ।

— प्रेम सागर कर्मचार्य

(६)

न्हायकुति भगवान् - एक परिचय

-कृष्ण कुमार प्रजापति

न्हायकुति भगवान् काठमाण्डी नगरपालिका वडा नं. ३५ स्थित पनोहरा डोलमा पूरानो बाटो भई काठमाण्डी -भक्तपुर आवात् जावत् गर्दा देखा पर्ने पेसीकोला कारखानाको पछाडि ५ मिनेट जितिको उत्तरतर्फ गोठाटार र गान्धी आदर्श मा. वि. जाने बाटोमा पर्दछ। सोही भगवानुको नामबाट नै उक्त सानो गाउँ बस्तीको नाम “न्हायकुति” रहन गएको छ। यो गाउँ बस्तीलाई नेपाली भाषामा “नाककटी” भनिन्छ। यो गाउँ परापूर्व कालमा नेवारहरूको बस्ती भएको गाउँ हो भन्ने कुरो यसको नाम ए पहिचानबाट थाहा हुन्छ।

“न्हायकुति भगवान्” शाक्यमुनि बुद्धको ध्यान मुद्रामा विराजमान भएको देखिन्छ। यसरी ध्यान मुद्रामा विराजमान हनु भएका तथागत बुद्धको पछाडि पट्टिबाट सप्त नागको फणयुक्त नाग आसन गरी उत्तरतर्फ मोहडा पारी स्थापना गरिएको छ। यस दृष्टिकोणबाट नजर गर्दा य्यो गाउँ बस्तीमा बुद्ध धर्मविलम्बीहरूको बाहुल्य भएको नेवार बस्ती हनु पर्दछ। त्यहाँका बासिन्दाहरूको भनाइ अनुसार त्यसबेला लडाईमा युद्ध गर्न आएका पराजित पक्षहरूले बुद्धको मूर्तिको ‘नाक नाटी’ दिएका थिए। यसरी नाक काटिवको भगवान् बुद्धलाई “नेपाल भाषा” मा “न्हायकुति भगवान्” भनिएको हो। सोही भगवान् बुद्धको नामबाट नै त्यम गाउँको नाम “न्हायकुति” रहन गवको हो भन्ने कुरो माधि नै चर्चा गरिसकें। जुन गाउँ बस्तीलाई गैर.नेवार समुदायले “नाक काटि” भन्ने गरिन्छ। यस भनाइको पछाडि रहेका लोक प्रसिद्ध कथा व्याहरूलाई त्यहाँका बुढापाकाहरूले यसरी पनि अविवरकि गर्दै आएका छन्।

हालको ललितपुर पाटन झाहर निर्माण हुनु भन्दा अगाडिका पाटन, ललितपुरवासी बासिन्दाहरूको बस्ती त्यही ‘न्यायकुति’ गाउँ बस्तीमा नै थियो। पाटन, ललितपुर अजै यसको प्राचीन नाम ललित पतनलाई

नेवारहरू अर्थात नेपाल भाषामा “यल” भनिन्छ भन्ने त्यहाँका बासिन्दा। नेवारहरूलाई “यलमि” भनी अद्यापि भनिन्छ। ती “यलमि” हरू यल (पाटन) मा बसाई सर्नु आघ उनीहरूको बस्ती “न्हायकुति” मै थियो भन्ने बुढाबाहरू अझै पनि जीवित छन्। न्हायकुति भगवान् को दक्षिणतिरको खेत आलीमा अझै खनजोत गरी हेरेमा त्यसबेलाका नेवार नकर्मीहरूले फलामको काम गरेको फलामका खियाहरू ढलोको ढलो अझै फेला पार्न सकिन्छ भनी देखाउनु भएको थियो। भगवानको मनिदर-को पूर्व-दक्षिणमा अझै पनि ६ आना जितिको सार्वजनिक चौर बाँकी रहेको उक्त चौरको यूर्वपट्टि द्येउमा दृज्जे धारा (हाल फलामको पाईपबाट) थियो। त्यहीं चौरको दक्षिणी सीमाना नै नासपाती (पासिमा) को बोट रहेको छ। त्यसको मुनितिर (हाल जग्गा आवाद भइसकेको) पहिले पोखरी थियो, जुन पोखरीमा नित्य स्नान गरी बुद्ध पूजा गर्ने गरी आएको देखनु भएको दुई चार जना बुढाबाहरू पहिले पनि जीवित छन्। त्यही गाउँ बस्तीमा उत्खनन गरी हेरेमा जतातरै पहिलेका जग भग्नावशेषहरू ईनारहरू फेला पार्न सकिन्छ भन्नेहरू अझै पनि जीवित छन्। त्यो गाउँ बस्तीमध्ये पहिले प्राचीन साँस्कृतिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण तीर्थ-कुण्ड पनि थियो, उक्त तीर्थ-कुण्ड बाटुलो गोलो आकारको थियो। उक्त कुण्डलमा अधिनिहरू आई ब्राह्मणहरू खोजी पाठ पूजा गरी स्नान गरी गएको देखेने बुढाबाहरू पनि अझै जीवित छन्। तर यो कुरा स्पष्टसंग व्यक्त गर्न हिचिकचाएको पाएँ। ऐतंहासिक र साँस्कृतिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण दह कुण्ड अहिले मासेर भोग चलन गरिसकेका छन्। त्या दह-कुण्ड यहीनिर छ मनी देखाउन सक्ने बुढाबाहरू जीवित छन्। व्यक्तिको नाममा दर्ता प्रमाणित भई भोगाधिकार सम्पन्न भई सकेकोमा उडाईहरू खुलेर आएर देखाउने समर्थ हुनुहुन्न। यसमा श्री ५ को

सरकार शिक्षा, संस्कृति तथा समाज कल्याण मन्दिरालय र पुरातत्व विभागको ध्यानाक्षित हुनु पर्ने विषय हो ।

अधिनं चर्चा गरे छै पाटनमा बस्ती सर्वु अगावै त्यो ठाउँ एउटा त्यसबेलाको ठूलो निगम अथवा पुर हुनु पद्धयो, जुन निगमया पुर बुद्ध धर्मपा आस्था र खने नेवा रहरूको बाहुल्यता हुनु पद्धछ । त्यस बेलामा त्यहाँ विराज मान भएका तथागत भगवन् शक्तिशाली हुनुहुन्थ्यो, जसको कारण त्यस ठाउँका बाचिन्दाहरूलाई शत्रुहरूले लडाई वा युद्ध गरेर जित्न सकेनन् । उनीहरू बराजित भएको कारण यहो भगवान्को शक्तिशालीपनले गर्दा हुन सक्छ भनी पराजित मनस्थितिबाट नाक काटिएकोले नै उक्त भगवानलाई “नाक कटी” “न्हायकुति” भनिएको हो भनेमा सबैको एकमत भएको पाउँदछौं । न्हायकुति भगवानको प्रतिमा एकचोटि मात्र दर्शन गर्ने मानिसहरूले त्यहाँको बातावरण र परिवेशलाई नियालदै हेरे भने पनि त्यसबेलाको अडकल र अनुमान गर्न सहज परिस्थिति देखा पर्न सक्छ । उक्त मूर्तिमा कुदेका नागहरू, बुद्धको ध्यान मुद्राको स्थिति, मुडीलो शारीरको बानीचाई राज्ञी अवलोकन गन्यो भने, अनि त्यस्ता राम्रो आकर्षक ध्यान मुद्राको बुद्धको अनुहारमा नाकनाई क्षत विक्षेप गरिएको दृष्यलाई देख्दा कुन मानबलाई चित्त नदुखला, माया नलाग्ला ? त्यस्ता राम्रो ऐतिहासिक, साँस्कृतिक एवं प्राचीन लोककथा व्यथासित गाँसिएको शान्तिका महानायक, महाकार्णिक तथागत बुद्धको प्रतिमामा नाक काटिनु हृदयविदारक घटना हुन पुरछ ।

यदि उक्त घटना कथा व्यथामा सत्यता लुकेको छ र यिथो भने त्यहाँका बासिन्दाहरूको रक्षाय आफ्नो नाक काटिएर बस्तु र सहनु पनि सहनशीलताको खानी, शान्तिको खानी, करुणाको खानी र प्रतिमूर्ति नै ठहरिन आउँछ । उक्त ऐतिहासिक साँस्कृतिक वृष्टिकोणले महत्व भएको भू-प्रणामको रूपमा अद्यापि खडा भएको शान्तिका र करुणाका प्रतिमूर्ति भगवान् बुद्धको मन्दिरको उत्तर-पश्चिमतिर मन्दिर परिकमा गर्न नै मुश्किल हुने गरी तत् तत् तर्फका जग्गावालाहरूले मिचियिचि आएका छन् । त्यसबेलाका शत्रुहरूद्वारा नाक काटिएर यिचिएर

मिचिएर सहेर मात्र पुगेन त्यहाँका न्हायकुति भगवान्ले आज पनि त्यहीका बासिन्दाहरूको विवेक दृष्टिको कमीले गर्दा अझै पनि कतिसम्म र कति दिन, वर्ष र कालसम्म यिचिमिचि सहेर बस्तु पर्ने हो, न्हायकुति भगवान्ले । त्यहाँका व्यक्ति र शक्ति (विशेषतया राजनी-तिक सामाजिक संगठन) मा त्यस स्थान र भगवान् प्रतिको कार्णिक दृष्टिमा सचेतनको सम्बाहन कहिले हुने हो । उक्त स्थानको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा स्थानीय व्यक्ति, ज्ञान लगायन श्री ५ को सरकारको सम्बन्धित निकायको ध्यानाक्षित हुनु सहत बेला भएको छ ।

लेखकमा इतिहास र अन्वेषणको ज्ञान रतिभर पनि छैन । तैपनि प्याँहाँको स्थलगत भ्रमण र दर्शन गर्न जाँदा को चित्रण र दुखेसो मात्र व्यक्त गरेको हुँ । नाक र अनुहार काटिएको प्रमाणाङ्काट नै ठाउँ गाउँको नाम रहन जानु भनेको सितिपिति प्रमाण होइन र हुन सबैदैन । त्यो ठाउँ, गाउँ, बस्तीको अन्वेषण, उत्तरनको विषय भनेको छ ।

अझै उक्त बलियो प्रमाण त्यो पनि हुन्छ । शंकराचार्यले बुद्ध धर्म नष्ट भ्रष्ट गर्न भारतबाट बुद्ध धर्म र दर्शनका कीर्तिहरू देवालयहरू, मन्दिरहरू, गुम्बाहरू, चैत्यहरू, विहार नष्ट यान्दोलन गरी लडाई र युद्धपात मच्छाई बुद्धधर्म र दर्शन सम्बन्धी भ्रमूल्य ८४,००० ग्रन्थहरू जलाई नष्ट गरेको ऐतिहासिक प्रमाण नै थियो । जहाँ जहाँ बुद्ध धर्म र दर्शनको पकड बलियो थियो, त्यहाँ त्यहाँ शंकराचार्यको अगुवाईमा नष्ट छाष्ट आन्दोलन चलाई रक्षपात मच्छाई आएको इतिहास साक्षी छ । दुई-तीन वर्ष, दुई तीन वर्ष गरी काठमाण्डौ र पाटनमा क्रमश हमला गर्ने क्रममा शायद शंकराचार्यको फोजले नाक र अनुहार काटिदिएको पनि हुन सक्छ, यो खोज र अनुसन्धानको विषय हो । त्यसबेला उपज्यवानित पनि भाद्रगाउँमा (हाल भक्तपुर) बुद्धधर्म र दर्शनको पर डबलियो भएकोले भक्तपुरमा ६-७ वर्षसम्म नष्ट-भ्रष्ट आन्दोलन गरी भक्तपुरको प्रमुख र ठूलो विहार नष्ट-भ्रष्ट परी शंकराचार्यका आदिगुरु बृह्मा-विष्णु-महेश्वर रूपी शंकरको त्रिशीर जडी “दत्तात्रय” मठ मन्दिर

बनाएको ऐतिहासिक प्रमाण उल्लेख भएको बौद्ध ग्रन्थ “बृष जम्मा बदान” मौजुदै छ । त्यसपछि भक्तपुरबाट साँखु पडगयोगिनी भई लहासा (भोट) गएको प्रमाणको रूपमा षडग योगिनीको जाने उकालोमा रहेको भगवान् बुद्धको धर्मवातु चेत्यको रूपमा रहेको कुँदैको एउटै ढिक्को चेत्वलाई पट्टाई घोटाई शंकराचार्यको फौज लहासा गएको देखिन्छ र सिद्ध हुन्छ । त्यसरी बुद्ध धर्म र दर्शनको नठ्ठ-भठ्ठ आन्दोलनमा शंकराचार्यको फौजले नाक काटिदिएको पनि हुन सक्ने प्रबल सम्भावना छैन भन्न पनि कठीन छ ।

अतः उक्त स्थान विशेषको, गाउँ बस्तीको गरीमा उच्च गर्ने करुणाको, सहनशीलताको, शान्तिको खानी र प्रतिमूर्ति महामानब तथागत बुद्धको मूर्ति (प्रतिमा) र मन्दिर र त्यसको हाता र परिवेशको सुरक्षा गरी; प्राचीन सध्यता र संस्कृतिको रक्षा र जगेन्ति गरी; सध्यता र संस्कृति प्रेमी मानब बनी ।

न्हायकृति भगवान बुद्धको मन्दिर कलाकृतिको दृष्टिकोणबाट पनि ग्रम्मूल्य सम्पदा हो । उक्त मन्दिरमा बिभिन्न जीव जन्मु र पंछीहरूको आकृति झलकने पाको ईटाले बनाएको मन्दिरमा २२ प्रकारका पशुपटिका आकृति भएको मैले नै देखेको गनेको भन्ने र भन्न सक्ने बुढाबाहरू पनि अझै जीवित छन् । उक्त मन्दिर जीर्णवस्थामा भएकोलाई गत २०४६ सालको जनआन्दोलनको सफल-सिद्धि प्रश्वात व्यवस्थित-निर्वाचित का. न.

पा. वडा नं. ३५ का विवेकशील प्रतिनिधिहरूको मुहूर्ष्ट पुगेको रहेछ जसले गर्दा उक्त मन्दिर जीणोंद्वार गरी बन्चे खुचेका कलाकृति युक्त विविध आकृतिका ईटाहरू कुना कुनामा राखी प्राचीन अवशेष बाँकी रहेछ भन्ने देखाएका छन् । धारा पनि मर्मत गरेको देखा पर्दछ । प्राचीन हुङ्गे धाराको कुन अवशेष देखा परेन । त्यतिजे मात्र न्हायकृति भगवान्को इज्जत र प्रतिष्ठा धान्दैन । का. न. पा. का सम्बद्धित वडाले त्यस स्थान र भगवान्को संरक्षण र सम्बद्धन गरी यिचो मिचो गरेको स्थानमा फराकिलो गर्नु पर्ने देखिन्छ । मान्धेलाई नगद भन्दा इज्जत र सम्मान ठुलो कुरो हो । मानब सध्यता र संस्कृति हाम्रो पहिचान हो, गर गहना हो । संस्कृति र सध्यताले नै हामीलाई सर्वथ्रेष्ठ तुल्याएको हो । त्यस क्षेत्रको जग्गाजमिनको मूल्य बृद्धिको कारणबाट यिचो मिचो गरेको पनि हुनसक्छ । प्रमाणित भोगाधिकार भैसकेको छ भने पनि सुआवजा दिएर भएपनि उक्त स्थान र भगवान्को ऐतिहासिक साँस्कृतिक पहिचानको महत्वलाई उच्च पार्ने । उक्त पवित्र र पुण्यकार्यमा सबै व्यक्ति र शवित विना पूर्वाग्रह लागिपरी नाम अनुसारको ठामको ऐतिहासिक महत्वलाई बुझ्नै बुझाओ । उक्त पुनित कार्यबाट विश्वमा शान्ति छाउनसक्नेस ! भवतु सब्ब मङ्गलम् ।

(२०५१।१।२।३ मा) (ई.सं. १६६५ फेब्रुवरी १४)

‘विद्वान्ते प्रमादलाई अप्रमादले जितौ शोकं र स-तप्तबाट जुन्
बखत मुक्त हुन्छ त्यसै बखत उसले प्रज्ञारूपौ उच्च प्रमादमा
बसौं शोक सन्तप्त प्राणीहरूलाई टाँकुराबाट फेदौं मुनि बःस्ने
मानिसलाई देखे झैं देख्छ ।’

— लुम्बु

★ ★ ★

‘सबैको उपदेश सुन र अन्त्यमा आपनो निर्णय आफै गर ।’

— लुम्बु

(५ पेजको बाकी)

राजनैतिक द्रव्यताले समाजलाई पतनो-मुख अवस्थातिर धकेतने संभावनाको वातावरणले ने बुद्ध धर्मका संस्थापक क्षत्रीय शोत्पन्न महाराज शुद्धोदनका छोरा सिद्धाथ गौतमलाई बुद्धको रूपमा जन्माएको हो र 'कण्टके नेव कण्टकम्' भन्ने सिद्धान्गलाई अँगालदै यो बुद्ध धर्मले आफ्नो धार्मिक चक्रपथमा फन्को मारिरहेको राङ्गरी देखन पाइन्छ । प्रति पाइन्छ, दिनानुदिन यस धर्मले हासिल गर्दै गइरहेको जनप्रियता ।

(६ पेजको बाकी)

यौध्य बनाउन यी कलुषित भावनाबाट प्रत्येक मानिस अलग हुनु परेको छ र यसबाट छुटकारा पाउन भगवान् बुद्ध द्वाता प्रति दिन सत्यमार्गमा अविवद्नु नै एक मात्र उपाय हुन जान्छ ।

२०५२

विजया दशमीको शुभ-उपलक्ष्यमा समस्त ग्राहक वर्गमा हार्दिक मङ्गलमय शुभ-कामना

कोन: { ४१३८००
          २१२६३६
          ४१११६४
          ४१३८८५

राष्ट्रीय बाणिय बैंडू
केन्द्रीय कार्यालय

अध्यात्म र आधुनिकता

डा. भद्रन्त आनन्द कौशलयायन

करुणा सीतल हृदय पञ्जा पञ्जोत विहृत-मोहृतम् ।
सन रानरलोक गरुं बन्दे मुगतं गतिविमुत्तं ॥

आधुनिक अंसारलाई अध्यात्मको आवश्यकता जति अहिले छ त्यति यो भन्दा प्रघि कहिलयै बनि थिएन ।

मानिसहरु भ्रमबश अध्यात्मलाई प्राचीनताको रूप मा मात्र नभएर प्रतिक्रियावादको पनि पर्याय मान्ने गर्दछन् । त्यस्तै आधुनिकतालाई पनि भौतिकवादको रूपमा मात्र नभई भोगवादको रूपमा समेत स्वीकार्द छन्; किन्तु अध्यात्मको न काल-विशेषसंग नै सम्बन्ध छ - न आधुनिकताको भौतिकवाद अर्थात् भोगवाद संग नै ।

प्राचीनकालमा पनि एक से एक ठूला भौतिकवादी र भोगवादी रहेका थिए भने आधुनिक कालमा पनि त्यस्ता एक से एक अध्यात्मवादी छन् । याहा हैन अध्यात्मको अर्थ ठीक त्यसराँ किन सगिज्ञान्छन् जसरी जुन बास्तवमा हुँदैन । मानिसहरु सम्झिन्छन् कि प्रकृति त इहलौकिक पदर्थ हो र आत्मा तथा परमात्मा दुबै पारलौकिक हुन् । प्रकृति केवल सत् पदर्थ हो, आत्मा सत् र चित्त दुबै तथा परमात्मा सत्, चित्त तथा प्रानन्द तीनै । त्यस सत् तथा चित्त स्वरूप आत्माको सच्चिदानन्द स्वरूप परमात्मामा तीन हुतु नै “अध्यात्म” हो । उनीहरुको मान्यता अनुसार होला ! तर “अध्यात्म” को सही अर्थ नै “भित्र” या “आफैसंग सम्बन्धित” हो । यो शब्द वाह्य शब्दको ठीक प्रति-विरोधी शब्द हो । आजकल “उन्नति” र “प्राप्ति” यो दुबै शब्दहरु सबै-को जिन्मोमा झुण्डिएका छन् । शब्दकोष विशेषज्ञहरुले यी दुबै शब्दहरुको अनेक पर्याय दिएका छन् तापनि दुबै शब्दहरुके अर्थ कसैलाई पनि स्पष्ट छैन जस्तो भान हुन्छा हो, ‘उन्नति’ अवश्य पनि, किन्तु कसका लागि त? प्रगति, हो, अवश्य, किन्तु कसका लागि त? जीवनो स्त उन्नत गर्ने, माथि उकास्ने कुरा त सबैले गर्दछन्,

किन्तु कतिजना व्यक्ति नै होलान् जसले आ-आपनो संस्कृतिको स्तरलाई माथि उकास्ने-विकास गर्ने तरफ चिन्ता गरि राखेका छन् । उन्नति दुई प्रकारका हुन्छन् - एक त भित्री अर्थात् स्वसम्बन्धित उन्नति र दोश्रो बाह्य उन्नति ।

वास्तविक उन्नति त साँच्चै भन्ने हो भने स्वसम्बन्धित अर्थात् भित्री उन्नति नै हो । तर गजब छ कि ! मानिस हरु यस वास्तविक उन्नतिलाई उन्नति ठान्दै ठान्दैनन्, बहु उनीहरुले बाह्य उन्नतिलाई नै साँचो उन्नति भनी स्वीकार्दछन् ।

स्वसम्बन्धित उन्नति; भित्री उन्नति नै मानिस (व्यक्ति) को ‘अध्यात्म’ हो । अध्यात्म भनेको घरु कुनै चराको नाम होइन ।

आचार्य बुद्धघोषकृत विशुष्णिदमार्गमा प्रश्न सोधिएको छ कि :-

△ अन्तो जटा वहि जटा जटाय जटिटा पजा ।
तं तं गोतमं पुच्छामिको मं विजटये जटं ॥

[अर्थात्: भित्री जटा (लट्टा परिएको मानसिक विकृतिहरु), बाहिरी जटा, जटामा जकडिएका पजा (मानिसहरु) छन् । तिमीलाई सोछु गोतमको यस जटा बाट मुक्त हुन सक्छ?] उनको उत्तर यिथो :-

सीले पतिट्ठाय नरो सपञ्जो,
चित्तं पञ्जं च भावयं ।

आतापी निपको भिक्खु सोमं,
विजहे जटं ॥

(अर्थात् जो बुद्धिमान् भिक्षु या अन्य व्यक्ति शीलको भूमिमा प्रतिधित भइक्न ‘चित्त’ तथा ‘प्रज्ञा’ को साधना गर्दछ उसले यो बाह्य - भित्री जटा (बाधा) लाई सुलझाउन सक्छ ।)

अब प्रश्न उठ्छ कि शील भनेको के हो ?

ब्देषा—बुद्धिद्वारा कुनै पनि प्राणिलाई कष्टपूर्वक हिसा हो र त्यसबाट बिरत रहनु नै अर्हिसा हो। ल्देव हिसाको जनक हो भने मैत्री अर्हिसाको जननी। यी दोषबाट बिरत रही अद्वेषको साधना गर्नु नै अध्यात्म हो। यद्यो नै शीलको प्रथम सोपान हो।

जुन चीज हामीलाई दिइएको छैन। त्यसलाई नलिनु अर्थात चोरी गर्नबाट बिरत रहनु—यद्यो शीलको दोशो सिही हो। जब हामी आफूपनाको मीमालाई संकुचित गर्ने गर्दछौं, तब हामीहरू चोरी गर्ने तर्फ तथार हुन्छौं। साधरणतया कसैले पनि आफने घरमा चोरी गर्दैन, किन्तु जब आमा-छोराबीच वा बाबु र छोरीबीच आफनो र पराईको भावना श्रृङ्खला भइदिन्छ तब छोराले आमाको पटुकाबाट र छोरी बाबुको पर्संबाट रूपियाँ-पैसा उडाउन चाल्छन्। यसो नगर्नु नै 'अध्यात्म' हो, यो शीलको दोशो सोपान हो।

आँखा, कान, नाक, जिञ्चो, आदि जतिपनि ज्ञान-निद्रियहरू छन्, — ती सबै आ—आफनो कार्यमा त्रिचरण गर्नको लाग्न नै बनेका हन्। यिनीहरूको व्यवहारमा बिवेक शान्त हुने कियाको ग्रन्ती नाम 'असं यम' हो। असंयमी व्यक्तिले अध्यात्मको ढोका दिन—रात जति नै टक्टक्याएको किन नहोस, तर उसको लागि यो ढोका कहिलै खुल्दैन। संयम त्यस्तो भन्याङ्ग हो; जसमा एक एक खुड्किलोमा पाइला टेक्कै मानिस 'अध्यात्म' को शीखरमा पुग्न सकदछ। अतात्र, सम्पूर्ण इन्द्रियहरूको संयम गर्नु सुखावह छन, किन्तु बाणीको पंथम त ज्ञन बिशेष रूपले सुखद हुन्छ। झूटो नबोल्नु, कठोर नहनु, चुगली नगर्नु, नचाहिंदो बकावाम नगर्नु नै 'अध्यात्म' हो। बाणीको साधना, चित्त हो साधना, प्रज्ञाको साधना प्रज्ञ बढी माधि डकाएने प्रथम कहिए हो। यस क्रिमिको साधकलाई उगको मनमा मात्र शान्ति होइन बल्कि शरीर मा पनि हुन्छ। आधुनिक जगतमा विद्यमान रक्त-चाप अथवा ब्लड प्रेशर आदि रोग साधारणे हुन दिवै दिवैन।

यस्तै प्रकारमा नशालु (मादक) पदार्थ सेवन नगर्नु

पनि 'अध्यात्म' हो। नशालु पदार्थ सम्बन्धी जनसमुदाय मा योटा ठूलो भ्रष्ट छ कि 'थकाइपना' लाई भेटीदिन्छ, त्यस्तै शरीरलाई फूर्तिलो र तन्द्रुस्त बनाइदिन्छ। विज्ञ-पनको माध्यम द्वारा जुन ठू-ठूला झूठहरू आधुनिक जगतमा प्रचार-प्रसार गरिरदैछ, त्यस मध्ये मूख्यतः यद्यो सबभन्दा ठूलो झूठ हो। नशालु पदार्थबाट न कसैको थकाइ हुराउँछ, न त कसैलाई शक्ति नै प्राप्त हुन्छ। रक्सीले पिएको घोडा, जो केही छिन तेजपूर्ण दाङ्न सैकदछ—उ त्यस्तै हुन्छ जस्तो कि ऋग लिएर केही समय को लागि मोज मस्ती गर्छ। रक्सीको प्रतिक्रियाले ज्यान जीखिममा नै पार्छ।

उपर्युक्त पाँच शील 'अध्यात्म' को पाँच अनिवार्य अंग हुन्। यी नै पाँच कुरामा प्रतिष्ठित भई मानिस चित्त र प्रज्ञालाई एकाग्र तथा पवित्रत गर्नको लागि अध्यात्म गर्न सक्ने छ। यद्यो चित्त र प्रज्ञाको अध्यात्म नै बाह्यक्रिया 'अध्यात्म' हो, र यी नै कुराहरूमा कुषिठत रहेको खण्डमा मानिस हासोन्मुख तिर भग्रसर हुँदै लोभ डैष, मोह—तीन अकुशल हेतु हुन्, जुनद्वारा सबै अकुशल कर्म ग्रथवा पाप—जात जन्म ग्रहण गर्दछ। यी चित्तमा पैदा हुने गर्छ र प्रज्ञालाई कलुषि वानाउने गर्छ। लोभ हो ठाउँमा अलोभ अथवा अल्पेच्छतालाई प्रतिष्ठित गर्न सक्नु, डैषको स्थानमा अवैष्ट अथवा मैत्रीनाई प्रतिष्ठित गर्न सक्नु र मोहको स्थानमा अमोह प्रथात् बुद्धिमत्ताको प्रतिष्ठित गर्न सक्नु नै अध्यात्मको महान् भन्दा महान् कार्य हो। चित्तको एकाग्रता विना प्रज्ञाको निर्ममता सिद्ध हुँदैन र कुशल कर्महरूमा चित्तको एकाग्रताको नाम नै साधिए हो। आजहो कार्यम व्यस्त मानिसहरू जति अधिक मात्रामा यस समाधिबाट टाढा छन्, त्यति अधिक मात्रामा नै उनीहरू दुःखी छन्।

अध्यात्मले मानिसलाई संसारबाट भाग्नु पर्न शिखा दिवैन। 'अध्यात्म' को आदेश छ, अध्यात्मको दर्शन छ कि बिवेक-पूर्ण जीवन जिउनु ताकि जीवन साथक होस्।

— अनु-कोण्डन्य, संघाराम

घोषित गृहपतिको वर्तमान कथा

अनुवादक स्व. भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर

घोषक देवपूत्र काम बिषयको परिभोग गर्दा गर्दे बिस्मृति भई आहारायद्वारा देवलोकबाट चपूत भई कौशम्बीकी एउटी गणिकाको कोखबाट पंदा भए । यसरी बालक जन्मे पनि सो गणिकाले आपनी नोकरी संग के जन्म्यो ? भनी सोत्रदा 'छोरो' भन्ने सुन्ने वित्ति-कै श्यसो भए नाड्लोमा राखी फोहोर फल्ने ठाँउमा लगेर फालिदै भनेर पठाई (भनिन्छ कि - बेश्याहरू छोरीको मात्रवास्ता गर्दछन् र छोराको गर्दैनन् । किनभने छोरीहरूबाट उनीहरूको परम्परा कायम रहन्छ) अनि उत्त फालिएको बालकलाई कौवाकुकुरहरूले संरक्षण गरेर बसिरहेको बखतमा एक बटुवाले यो दृश्य देखी खुशी हुँदै सो बालकलाई लिई घर गया । रधम पुत्रको रूपमा पालन पोषण गयो । पछि ऊ तन्नेरो भइसके पछि पालनको मृत्यु भयो । यसपछि राजाले उक्त बालकलाई नै श्रेष्ठी स्थानमा राखे घोषणा न देको हुनाले नै उसको नाम घोषित रहन गएको हो भन्ने भनाई पपञ्च सूदनी, दीघ निकायठु स्था र मनोरथ पूरणीले उल्लेख गरेका यी घोषित श्रेष्ठीको भद्रवती नगरका भद्रवती श्रेष्ठीसंग अदृष्टमित्रता थियो । भद्रवती श्रेष्ठीको मृत्युपछि यिनकी छोरी श्यामावतीलाई यिनै घोषित श्रेष्ठी त्रै नै पालन पोषण गरी पछि उदे । राजातंग विवाह गरिदिए । यी कौशम्बीनगरमा यी बाहेक कुकुट श्रेष्ठी र पारिवारिक श्रेष्ठी पैन थिए । यी तीनै जना श्रेष्ठीमा भित्ता थियो ।

यस बखतमा यो तीन ओटैको श्रेष्ठीहरूका वर्षको २ महिना हिमालमा बस्ने पाँचपय ऋषिहरू समय सम्पर्यमा तुल र श्रमिलो सेवतको निमित्त कौशम्बीमा । श्राई वर्षमा चार महिना बस्दथे र यिनीहरूको निमित्त सबै कुराका बन्दीवस्त बिनै श्रेष्ठोनै गर्दथे । अनि एक पटक गर्भीको यात्रामा पानी नभएको ठाउँबाट प्राउँदा बाटोमा एउटा

ठूलो बरको रुखे देखेर "यो रुखको डाँचा काँचा हेर्दा त अवश्य पनि यहाँ कुनै प्रभावशाली देवताले वास गरेको हुनु पर्दछ । अहिले हामीलाई पानी र भोजनीय बस्तु दिए कति राङ्गो हुने थियो" भन्ने आशा यी ऋषिहरूले गरे । यी ऋषिहरूको अभिप्राय बुझी देवताले आफनो प्रभावद्वारा रुखको कापाबाट पानीको धारा (हलोको फालीज) निकाली दिए । यो चमत्कार देखिसके पछि "यो अनकृष्टार जंगलमा गाउँ कर्ते देखिदैन । यी देवताले हामीलाई भोजन पनि दिए कति राङ्गो हुने थियो" यस्तो कल्पना गर्दा गर्दे देवताले ऋषिहरूलाई योग्य भोज्य पदार्थ पनि दिए । यस पछि 'यी देवताको रूप देखन पाए कति राङ्गो हुने थियो भन्ने कुरा सुन्ने वित्तिकै देवताले आफनो अर्धे शरीर पनि देखाइदिए ।

अनि ऋषिहरूले सोधे हे देवता, कै गरेर तिमीले यस्तो श्री सम्पत्ति पाएका हों ?

देवताले भने- भते, थोरे पुण्यले मात्र यस्तो श्री सम्पत्ति पाएको हुँ । अहिले बुद्ध जन्मनु भएको छ र श्रावस्तीका ग्रनथ पिस्तिकले वहाँको उपस्थान गरिरहेका छन् । उपोसथको दिनमा उनले आपना कामदारहरूलाई भात बेतन दिई उपोसथ ब्रत पालन गर्न लगाउँछन् । म पनि उनैको कामदार पिएँ । अनि एकदिन मध्याह्नको समयमा विहानको खाना खान आउँदा कर्त्तव्याई नि देखिन । अनि 'आज मानिसहरूले' किन काम नपरेका ?' भनी सोधदा 'उपोसथ' ब्रत बसिरहेको कुरा मुनाए । अनि अलाई पनि सो ब्रत बस्न मन लागेकाले आधादिन वित्तिसके पनि ब्रत बस्न सकिन्छ कि भनी श्रेष्ठीलाई सोडन लगाउँदा 'सकिन्छ बस' भनी भनेको कुरा सुनी आधा दिन उपोसथ शील समादान गरे र त्यसै दिनमा मेरो मृत्यु एकाले यो श्रीं सम्पत्ति पाएको हुँ भनी ऋषिहरू

लाई बताए ।

यसपछि लोकमा बुद्ध जन्मनु भएको कुरा सुनी क्रिपिहरू तिकै प्रफुलित हुँदै यो कुरा श्रेष्ठीहरूलाई सुनाउन कीशास्वीमा गए । क्रिपिहरू आएको थाहा पाई श्रेष्ठीहरू लिन गए र आ-आफ्नो दरमा भोजन गराए । यस पछि क्रिपिहरू लैजाने कुरा गर्दा अधिपछि ४ महिना जाति यहाँ बस्ने तपाईंहरू भोलि पल्टै जानाको कारण के हो भनो सोधे । प्रति लोकमा बुद्ध उत्पन्न भइसकेको सिक्नु भएकाले र हात्रो जीवनको पनि कुनै ढेगाना नभएकाले तुरुन्त हात्रो वहाँ कहाँ जान चाहन्छौ । भन्दा श्रेष्ठीहरूले आफुहरू पनि बुद्ध कहाँ जाने आशय व्यक्त गरी संगै जाने अनुरोध गरे । तर क्रिपिहरूले भने कि तपाईंहरू गृहस्थी हनु भएकाले अलपत्र हनु सकछ । हामी जाँदै गर्छौ, तपाईंहरू आउँदै गर्नु होला भनी उनीहरू हतार-हतार गदै बुद्ध बस्नु भएको जेतवन विहारमा पुगे । यसपछि बुद्धको धर्मोपदेश सुनेर सबै प्रवजित भए । यसपछि सबैले अर्हत् फलले साक्षात्कार गरे ।

अनि उक्त तीन जना श्रेष्ठीहरू पनि पौच सय गाडामा घिउ, मह, सक्खर, कपडा आदि लिएर थावस्ती गए । प्रति जेतवनकै आसपास पाल हाली बस्ने बन्दोबस्तु मिलाई सकेपछि बुद्धको दर्शन गर्न गए । अनि यिनीहरूलाई बुद्धले धर्मोपदेश दिने वित्तिकै श्रोतापत्ति फन्मा प्रतिष्ठित भए । यसपछि धेरै सन्तुष्ट भएका उनीहरूले बुद्धलाई निम्तो दिई भोलिपल्ट महादान दिएर यसरी जति दान दिइसकेपछि बुद्धलाई कीशास्वीमा आउनको निमित्त तिनै जनाले अनुरोग गरे अनि वहाँले भन्नुभयो “तथागतहरू शुन्यामारमा अभिपरण गर्दछन्” यो सुन्ने वित्तिकै बुद्धले स्वीकृति दिनु भएको सम्भवी भन्ने हामीले खबर पठाए पछि पालनु होला भनी दशवललाई बन्द नगरी उक्त सेठहरू कौदास्वीमै फर्ने । यसपछि “लोकमा गौतम बुद्ध उत्पन्न हुनु भएको छ” भनी उनीहरूले त्यहाँ मानिसहरूलाई सुनाए । अनि यी तिनै जना श्रेष्ठीहरूले गौतम बुद्धलाई बस्नको निमित्त आ-आधान वर्गचामा धेरै धन खर्च गरी महाविहारहरू बनाउन लगाए । यी श्रेष्ठीहरू नाह्ले धोपित सेठले बताएको विहारको नाम “धोपिताराम” कुकुट सेठले

बनाएको विहारको नाम कुकुटाराम, ” र पावारिक सैठले बनाएको विहारको नाम ‘पावारिक भ्रस्तवन रहन गयो ।

उक्त विहारहरू निर्माण भइसके पछि शास्तालाई कौशास्वीतिर आउन हुनको निमित्त निम्तो सहितको खबर पठाए । यो खबर थाहा पाएपछि कौशास्वीतिर उपनिशद्य सम्पत्ति देखी बीचबाटै कुरुदेशवासी माणडीय ब्राह्मणको उपनिशद्य जानु भयो । यस पछि मात्र कौशास्वीमा पुग्नुभयो । वहाँ त्यहाँ पुरोको खबर थाहा पाउने वित्तिकै वहाँलाई स्वागत गर्न गए । स्वागत कार्य सकिएपछि पञ्चाङ्ग बन्दना गरे । यसपछि श्रेष्ठीहरूले भगवानलाई भने कि-

‘भन्तु यी तीन बटा विहारहरू भगवानको उद्देश्य गरी बनाएका हाँ, अतः चारै दिशावाट आउमे भिक्षुहरूको निमित्त यहाँले स्वीकार गर्नुहोस्’ अनि भगवानले स्वीकार गर्नु भयो । यस पछि विहारमा प्रवेश गराई आलोपालो गरी वहाँकै हेरचाह गर्न थाले । एक एक दिन एउटा एउटा विहारमा भगवान बस्न थाल्नु भयो र ज-जसको विहारमा वहाँ बस्नु हुन्थ्यो उ-उसके घरद्वारमा भिक्षाटन गर्नु हुन्थ्यो । यसरी तिनैजना सेठहनुले एकएक महिनासम्म वहाँको महासत्कार गरे ।

एएदिन ती श्रेष्ठीहरूले “बुद्ध भनेका सबै लोकवासी हहलाई अनुकम्पा राख्नको निमित्त लोकमा उत्पन्न हुन्नन् । अतः प्रथलोकवासीहरूलाई पनि दान दिने मौका दिनु पर्दछ” मन्ने सोची कौशास्वीवासीहरूको निमित्त दान दिने मौका दिए । यसपछि टोन टोल दिलेर भगवान लाई महादान दिन थाले । यसै मौकामा एकदिन यी तिनै जना श्रेष्ठीहरूका उपस्थाक सुमन मालाकारले भने कि-“म दीर्घकाल देखि तपाईंहरूको सेवा गरिरहेको छु, म पनि जास्तालाई भोजन गराउन च हन्दू । एकदिन मलाई पनि अबकाश दिनु होम् ।” यो कुरा स्वीकार गरी श्रेष्ठीहरूले सुमनलाई दान दिनु मौका दिए । यसै समयमा श्यामावती महारानीकी दासी खजुत्तरा सुमनको घरमा सध फूल लिन आउने हुनाले यिनले पनि बुद्धको दर्शन र धर्मोपदेश सुन्न पाइन् र यसैको कारणवाट सोता पत्ती पनि भइन् ।

बुद्धकालीन गृहस्थी भाग २ वाट साभार

अनन्य

-- प्रितम राणा "विवेक"

वेदनाले छटपटाइरहेका उदास चैहेराहरू,
 जसमा कोरिएका रेखाहरू,
 सलबलाएको एउटा अनिश्चित सोचाइ,
 त्यसमा अलभेको एउटा मिठो सपना,
 त्यसमित्र मौलाएको शून्यता रशून्यतामा टुसाएको एकान्त,
 ह्यो एकान्त भित्र उड्जेको एउटा अवृश्म भावना
 जो मानवताको अस्तित्व बोकेको चैतन्य तत्त्व हो ।
 जसलाई म आत्मा भनेर सम्बोधन गर्दू !
 अथवा बुद्धको दोश्रो रूप भर्नौं, जहाँबाट गोतमबुद्धको षष्ठ्यति भयो,
 वा भर्नौं मानवताको नै,
 अथवा शान्तिका अग्रदूतको भर्नौं ।

तर - तर

दुई मुट्ठी अनन्यको अभावमा पिलिसएका आत्मा जही-
 हजारों इच्छा जन्मन्द्रन् मर्छन् ।
 सङ्क, गल्ल र फुटपाथमा भट्किएका सौ यों जीवात्माहरू
 जो हरेक क्षण मनै र ब्युँतने गर्छन् ।
 उजाडिएका व्यक्तिहरूमा बिखण्डित भएका लाखों हृदयहरू--
 जो पल पलमा होसमा आउने र बेहोस हुने गर्छन् ।
 बर्तमान परिवेश,
 समयका परिवर्तन पखेटाहरू,
 अनि समग्र पक्षका उतार चढाव
 र त्यसले जन्माएको, यो बैज्ञानिक,
 जो असमीत इच्छाहरू प्राप्तिका निम्नि
 गोला बारूद, बम र एटमबम बोकेर तछाड मछाड गर्दै,
 युद्ध भूमिमा लडिरहेछन्,
 कठोर अति कठोर भएर निर्मम हत्या गरिरहेछन् ।
 मानवताको साना-साना अशं
 बारूद र बन्दुकको घुर्वामा बिलिन भइरहेछन्,

सबै, म एउटा बाटोको खोजीमा भौतारिइहरुन्छै,
आत्माभिन्नको आत्मामा पस्नलाई,
जब म, कुनै बाटो पहिल्याएर,
ती विखण्डित आत्माहरूको गरिआइमा ढुङ्डै जान्छु,
मैले देख्छु,

कतै अन्याय, प्रत्याचार र ज्ञोषणबाट पीडीत भएका हन्ते मुहारहरू
कतै गोला बार्धबाट छिपा छिपा भएका चाहते हृदयहरू
कतै बम र एटमबमबाट टुक्रा टुक्रा भई यन्त्रतच छरिएका आत्माहरू
कतै काटा काट र मारा मारबाट चोकटा चोकटा भएका कुरुप अनुहारहरू
अझै कति आखाँ चिम्लेर चुपचाप सहि रहेछौं . . . . ?
अझै कति यो विजोग हैरिरहेछौं . . . . ?
हे बुद्ध, ! ! !

अब त आखाँ खोल,
तिझो ज्योतिको खाँचो छ,
यो भूमि र भूमिका प्राणीलाई !

* — * ख * क्ष * उ * ★ पापको राश फूयाकनाले आत्मामा ईश बस्दछ

गोमा

बुद्धले उपदेश दिन्थे प्राणीको उपकार गर,
सत्यमा ईश रम्ने छ सत्य के भरमा पर । १
उच्छृंखला पना त्यागी प्राणी रक्षा तिमी गर,
काबूमा राखी लोभ मोह प्रकृति मै धैरेम । २
सत्य दिक्दिन बन्दनमा सत्य हुन्छ सनातन,
विना दर्शन विदा ज्ञान कल्याण्डिन्छ घने कन । ३
सत्यमा धर्मको बास मिथ्यामा पाप बस्दछ,
मिथ्यासचारीहरू बढादा, धर्मको बास उठ्दछ । ४
प्राणीको गर्नु कस्ताण, यही मानव धर्म हो,
अत्याचारमा नज्वोल्च नै, यही नै वश कर्म हो । ५
स्विठलाई दिदा अर्ती, उल्टो स्वै मुख छोड्दछ,
मूर्खलाई मनीं केही भन्नेलाई सताउँछ । ६
गीता या वाइबलै जे होस् आगम या त्रियं टक पनि,
बोधि वचन जहाँ हुन्छ ; बुद्धका शब्द हुन भनी ह
सत्यमै अद्वैत संसार सत्पत्य हित गर्दछ,

ज्ञानन्द भूषि

सत्य कै बत्ती बालेर, सत्प कै पछि लाग्नु छ । ८
लोक चक्र सधै धुम्छ भानिसको मन चित्तमा,
त्यही हो दुःख को मूल, त्यसले दिन्छ यातना । ९
लोकचक्र बढौ धुम्दा पाप कर्म बढाउँछ,
धर्मचक्र धुमे देखिन स्वच्छ आत्मा बनाउँछ । १०
धर्मचक्र विनाश गर्दा, धर्मचक्र जगाउँछ,
धर्मचक्र धुमेसम्म, आत्मा शान्ति लाउँछ । ११
रागद्वेष अहंकारले, अति नै दुःख बढदै,
माया, दया र कल्याणमा जगते सुखी बैँछ । १२
दुःख सुख संघै धुम्छन् रात्री या दिवसै वरी,
धैर्य धारण गरेदेखिन् आउल मुख धुमिपारी । १३
भोक्ता बनेर भोगताले बाँधिएर जनम भरी,
ईश्वरको संज्ञना गर्दा जाने छौं दुःख गर गरी । १४
धर्मचक्र धुमी रावदा ज्ञानको द्वार खुल्दछ,
पापको राश फालनाले, आत्मामा ईश बस्दछ । १५

(११)

शावय भिक्षु र बज्राचार्यहरूको चूडाकर्म (प्रवज्या) गर्ने पद्धति

हर्षमुनि शावय, लग्न

नेपालमा बौद्ध नेवारहरूको समाजमा चूडाकर्म भन्नाले भिक्षुबनाउने अथवा प्रवजित गर्नेलाई भन्दछन् । सबभन्दा पहिले शावय र बज्राचार्यहरूको केही ऐतिहासिक कुराहरू अथवा उनीहरूको वंशको इतिहास अलिकिति उल्लेखिगर्नु उपयुक्त होला । बज्राचार्य भन्नाले बज्र्यानका आचार्यहरूलाई भन्दछन् । बज्रायनको असिषेक लिएपछि उनीहरू बज्राचार्य हुन्छन् ।

बज्राचार्य भनेको खास गरिकन जात होइन । बज्रायनमा विभिन्न जात जातिका मान्द्येहरू आउन सक्छन् । बज्रायनको सिद्धोन्तमा मूल आचार्यहरूमा चीरासी सिद्धहरू मध्ये कोही ब्राह्मणहरू, कोही शाक्यहरू, कोही क्षेत्रीहरू आदि विभिन्न जातेका मानिसहरू समावेश भएका छन् । यी कुराहरू बौद्ध इतिहासमा खोजेको खण्डमा सर्व थाहा पाइने छ ।

लिच्छवीकालदेखि लिएर मल्लकाल, शाहकाल, राणकाल, पञ्चायतकाले र प्रजातन्त्रकाल सम्म पनि हिन्दू करण गर्ने काम नेपालका शासकबाट भइनैरहेको छ । नेपालका शावय र बज्राचार्यहरूलाई पनि त्यसको प्रभाव परेको छ बज्राचार्य भन्ने पदबी जयस्थिति मल्लको समयदेखि जातजरतो भएको हो ।

बौद्ध नेवारहरूको समाजमां बज्राचार्यहरूलाई सबभन्दा ठूलो जातिको रूपमा मान्यता दिइराखेकाछन् । १४ औं शताब्दीका नेपालका राजा जयस्थिति मल्लले मनुस्मृतिको आधारमा कानून बनाई हिन्दू तथा गैर हिन्दूहरूलाई ने, सं. ५१५ माघमा कलश स्थापना गरी यज्ञ गरी जातको व्यवस्था घोषित गरेका थिए ।

त्यही अन्तर्गत बज्राचार्यहरूलाई पुरोहितको काम गर्ने कानून बनाइएको थियो । हाल बौद्ध नेवार समुदायमा उनीहरू पुरोहितको काम गरीरहेका छन् ।

र गुरु बज्राचार्यहरूलाई तात्त्विक यानको अथवा महायान र बज्रनामका गुरुको रूपमा अहिले सम्म मानिएइरहेका छन् । विभिन्न समयमा नेपालका हिन्दू शासकहरूले बौद्ध हरूलाई हिन्दू करण गराएतापनि गुरु बज्राचार्यहरूले बौद्ध धर्मलाई जेन तेन गरी बचाई राखेकाछन् । यहीने सबभन्दा ठूला बोद्धधर्म प्रति बज्राचार्य गुरुहरूको देन हो ।

ई. पू. छैटों शताब्दीको अन्तिर शावयहरूको गढराज्य कपिलवस्तुमा कोशलका राजा बिडुडभले कपिलवस्तुलाई ध्वस्त पारे पछि राजा बिडुडभले हात-बाट बचेका शावयहरू विभिन्न ठाउँमा भागे । त्यस मध्ये केही हीमवन खण्ड (काठमाण्डौ उपत्यका) मा भागेर शरणार्थी भएर आएका थिए । त्यस वेलामा किरात वंशका राजा जितेदारतीले शावयहरूलाई शरण दिए ।

यसरी शरणमा आएका भिक्षुहरू गृहस्थीहरू, व्यापारीहरू र अन्य शरणतार्थीहरूले बुद्ध धर्म र अन्य विषय प्रचार गर्ने मौका पाएका थिए । त्यसको श्रेय किरात शासकहरूलाई नै दिनु पर्छ ।

हिमबतखण्डमा विहारको स्थापना सबभन्दा पहिले किरातकालमा साँखुको गुँवीहारबाट सुर भएको थियो । गुँ भन्ने शब्द किरात प्रवारको आपावाट प्राएको हो । विहार भन्ने शब्द पाली प्रथवा भागधि आपावाट आएको हो । शरणार्थीको झरबाट प्राएका बौद्धहरूले सबभन्दा पहिले साँखुमा गुँविहार निर्माण गरिएकोपछि विस्तारै विस्तारै सो टाउँबाट धाखा विहारको स्थापना हुँदै गयो । यी विहारहरू यस प्रकार छन् ।

१) गुँविहार २) सिद्धिकुल महाविहार ३) बज्रचक्र महाविहार ओपिबाहा सालडात्ता ४) ज्ञानचक्र महाविहार यामवा दुर्गाहिटी त्वा ५) धर्मघातु महाविहार दथुननी त्वा ६) गुनाकर महाविहार मुसवाहा चाला

खेत्वा ७) हनाकर महाविहार दुखेवाहा दथुचुकत्वा ८), घर्मचक महाविहार औं वाहा दुग्हिटी त्वा ९) जयनाकर महाविहार मंसुवाहा चलाखु त्वा ।

साँखुको गुंवारबाट विस्तारे-विस्तारे मध्यकाल सम्म पुरदाखेरि गुंविहारमा बस्ने महासाधिक भिक्षु हरू काठमाडौं उपरकामा सर्वे आए र त्यसपछि क्रम सँग काठमाडौंमा विहारको निर्माण हुँदै गएको हो ।

जस्तै:-

१) हेनाकर महाविहार (ध्वाकावाहा) दत्तवा २) गुनाकर महा विहार (गंवाहा) नाघत्वा ३) भास्कर देव संस्कारित केसचन्ज कृत पारावर्त महाविहार (सिखोमुगुवाहा) मरुत्वा ४) तरमूल श्रीखण्ड मूल महाविहार ५) समन्तश्री महाविहार (सो वाहा) मन्जे-श्वरीत्वा ६) कोतिपुण्य महाविहार (कोहिटी वाहा) कोहियत्वा ७) खाईतानक महाविहार (नवहि) ग्रोवाहात्वा ८) कोतिपुण्य महाविहार (न्हायकंवहि) लगेत्वा ९) कोतिपुण्य महाविहार (च्वाकंवही) लगंत्वा १०) रत्नकिर्ति महाविहार (मखंत्वाहा) मखेत्वा ११) ज्योती किति महाविहार (स्यंगुवहि) स्वयम्भू १२) इत्लखु पारावर्त महाविहार (अखुवहि) यतखा त्वा ।

यसरी नै साँखुबाट सर्वे काठमाडौंमा विहारको निर्माण सुरुहुँदै गयो र मल्लकालसम्म पुरदाखेरि क ठमाडौंमा शाक्यहरूको चूडाकर्म (प्रबज्या) गर्ने र बज्राचार्यहरूको चूडाकर्म गर्ने र संयुक्त चूडाकर्म गर्ने र विहार जम्मा हिसाब गर्दा ४८ ओटा निर्माण भइ सकेका थिए ।

यसकिसिमलै पाटनमा पनि मूल विहार १८ वटा वहिल २१ वटा शख्ता विहार (कच्चावाहा) ६१ वटा र चापागाउमा ३ वटा क्रीतिपुरमा ८ वटा र भक्तपुरमा २० वटा ठिमीमा ६ वटा बनेपामा ३ वटा पनीतिमा ३ वटा किरात काल, देखि लिच्छवीकाल, मल्लकाल, शाहकाल, राणाकाल सम्ममा जम्मा उपत्यकामा निर्माण भएका विहारहरूको संख्या ४४ पुगेका थिए ।

बुद्धधर्ममा सबन्धदा महत्वपूर्ण कुरा विहारमा संघ प्रणालीबाट कार्य संचालन गरिन्छ । प्रत्येक विहारमा संघ स्थापना गरेका हुन्छन् । सब संघ भन्नाले जति पनि

त्यो विहारमा प्रवज्याँ चूडाकर्म गर्ने सदस्यहरू हुन्छन् ती सबै सदस्यहरूलाई जनाउँछ ।

सदै संघमा सदस्यहरूबाट संघका जेठो उमेरको सदस्यलाई काहास्थ वीर (थाप्पाजु) स्थवीर भन्दैन् । प्रत्येक संघमा ५ जवान स्थवीरहरू (न्याम्हथकाली) हुन्छन्, एउटा चक्रे श्वर हुन्छ । चक्रे श्वर भन्ने शब्द आज भीलिको भाषाबाट भन्नेहो भने महासचिवको काम गर्ने पद हो । महास्थवीर भनेको खासगरी बौद्ध भिक्षुको पदहो । तर सबै संघमा तिनीहरूको भूमिका सबभन्दा ठूलो हुन्छ । सम्पूर्ण निर्णय गर्ने अधिकार स्थवीर, महास्थवीरहरूको हुन्छ । यिनीहरू एकप्रकारका गृहस्थी भिक्षुहरू हुन् ।

प्रापनो-आपनो विहारमा जुनसुकै काम गर्नु परेता पनि सबैसंघमा छलफल गरेपछि कार्यान्वयन गर्ने चलन आजसम्म चलिरहेको छ । सबैसंघबाट निर्णय भएको कार्यलाई कसैले उर्लच्छन गर्न्यो भने त्यस व्यक्तिलाई सबैसंघाट निश्काशन गर्न सक्छन् । यो बौद्धसंघको नियम हो, यसलाई संघ पद्धति भन्दैन् ।

शाक्य र बज्राचार्यहरूको उपपदासम्प्राप्ति (बरेष्टुयगु)

यहाँ उल्लेख गरेका चलनहरू काठमाडौंको लगन वहालमा गर्ने पद्धति हो । सबभन्दा पहिले सबैसंघले कातेजना केटाहरू चुडाकर्म गर्ने भनेर हिसाब गर्दैन् । त्यसपछि आपनो विहारको सबैसंघले सबैलाईजानकारी गराउँदैन् । जानकारी गरिसकेपछि आपनो आपनो छोरा हरूको नाम वर्ष जवान संघलाई दिन्छन् संघले राम्रो दिन हेरी तिथी निस्चय गर्दछ । त्यो दिन संघबाट सबैलाई सूचना गरिन्छ सबै चूडाकर्म गर्नुपर्ने व्यक्ति तयार भएर बस्छन् ।

शब्दान्तर्यः-

चूडाकर्म गर्नुभन्दा चारदिन अगाडि चूडाकर्म गर्ने केटाहरूले शाक्यमुनि बुद्धको मूर्ति (क्वाचपालदेवता) मा पानसुपारी चढाउनु पर्छ र यसपछि उपाध्याय गुर्ज ज थकालीहरूलाई पनि पान सुपारी चढाउनु पर्छ र चूडाकर्म निश्चित भयो भन्ने सूचना दिन्छ । त्वसलाई

वयदातय भनिन्छ ।

छवयलाभुः-

वयदाँ राखेर हुई दिन पछि उपाध्यायगुर्जु, थागुरु पञ्चस्थविर (न्यामव यकानि) फुफू, मामा, चूडाकर्म गर्ने केटाहरू, केटाहरूको आमा पाबुहरूलाई समेत न्याताधासा (५ किसिमको खाना) बनेाई भौज खान दिनु पर्छ त्यसलाई छवयलामु भन्दछन् ।

दुश्वः-

वयदाँ राखेको ३ दिन पछि गर्ने कियाहरूलाई हुश्व भन्दछन् । चूडाकर्म गर्ने केटाहरूलाई अशुद्ध भीज (मासु, जाँड रक्सी आदि चस्तुहरू खान दिनहुन्न, कुकुर छुनु हन्न छालाको जुता पनि चार्नुपर्छ)। चूडाकर्म गर्ने केटाहरू बाहेक सबैलाई दोज खान दिनुपर्छ ।

उपसम्पदा ग्रहण (बरेढुप्य)

दुश्वको भोलिपलट स्थवीर महास्थवीर (इयाह्यकालि) र गुर्जु उपाध्यायहरू सबै बसी मिल्नुने केटाहरूलाई चिवर बस्त्र निइ उपसम्पदा गरिन्छ । र आजदेखि बुद्धशासनमा स्विकार गरेको भावले भिक्षु चर्या अनुसार बसीला गरीला भनी पञ्चशील ग्रहण गर्दछन् ।

पञ्चशील ग्रहण गरिसकेपछि चीबर बस्त्र लगाई उपाध्यायगुर्जु र पञ्चस्थवीर (चाम्ह वारापा) आफ्नो आफ्नो नाता कुटुम्ब इस्टमिन्स सबैलाई लागि प्राप्तनो आफ्नो विहारको कच्चावाहाल (साटका विहार) मा र हनुमानढोका राष्ट्रदर्शीरमा राजाको तस्वीर प्रगाडि वयदाँ (पानसुपारी) राखी आफूले बौद्धधर्म ग्रहण गरेको राजालाई सूचित गरिन्छ । यो प्रथा प्राचिन काल देखि चलेर आएको हो ।

लगनबाहालमा चूडाकर्म गर्दा ठकू जुजु र ठकुरी मल्ल राजालाई मुख्य अधितिको रूपमा लिन्छन् ठकूजुजु ले पनि भिक्षु हुने भिक्षुहरूलाई सम्मान साथ प्रभिवादन गरी फर्केर जान्छन् ।

चार दिनसम्म चीबर बस्त्रलगाई भिक्षुहरूले गर्नु पर्ने नियम अनुसार दिनको सात पटक घरमा लिन गर्ई दिनको एक छाक खाई चारदिनपछि स्वयम्भूको शान्ति तुरमा गएर गुम्भाजुहरूले विधिविधान अनुसार पुजागरी

राजा जयस्थिति मल्लको घर व्यवहार गर्ने स्थिति र दण्ड नीति अनुसार चिदर बस्त्र छेढी गृहस्थीमा बसी बौद्धधर्मको नियम अनुसार सम्यक आजीविका गरी बुद्धशासनलाई बलियो बनाउने छु भनी प्रतिज्ञा गरी गृहस्थी भइ घर फर्किन्छन् ।

सम्यक जाजीविकाको अनुसार प्राणीको व्यापार नगर्ने, लागु पदार्थको व्यापार नगर्ने, बीषको व्यापार नगर्ने दृतियारको व्यापार नगर्ने नियमलाई पालन गरी धन उपार्जनको लागि पुरो हितको कामदेखि लिएर अरु सबै कामगरेर जीविका चलाउने प्रतिज्ञा गरी घर फर्किन्छन् ।

बौद्ध चारधाम सम्झौः-

बौद्ध बीर्धमाम के हो हार्षले बुझन बोय छ है, दर्शनीष ठाउंको महिमा ने सम्झी राम्भु छ है ।
लुम्बिनी, बुद्धगया, सारनाथ र कुशिनगर;
तथागतको कायंक्षेत नै चारै बटा धाम है ॥ १ ॥
मायादेवीको कोखमा महा-मानव भयो है,
मनुष्य भई जन्मनुभो तथागत प्रभू है ।
सिद्धार्थको जन्म स्थल लुम्बिनी उक्षान है;
बौद्ध यात्रा पहिलो यो बौद्ध धाम मानिन्छ है ॥ २ ॥
बोधिज्ञान प्राप्तिको निमित तपस्या गर्नु भो है,
सिद्धार्थले बुद्धत्व पाए बोधिवृक्ष मुनि है ।
उही ठाउं आज पनि बुद्ध गया भनिन्छ है;
बौद्ध यात्री दोश्रो यो हो बौद्धधाम मानिन्छ है ॥ ३ ॥
यही सारनाथ भन्ने नामले प्रसिद्ध छ है,
धर्मचक्र प्रवर्तन सुरु भयो त्यही है ।
शाक्यमुनि बुद्ध भए पहिलो यही स्थान है;
बौद्ध यात्रा तेश्रो यो हो बौद्धधाम मानिन्छ है ॥ ४ ॥
प्राणी जति सबै नै उद्धार गर्न लाम्भु भो है,
महापरिनिर्वाण शाक्यमुनिले पाएको है ।
“पावा” भर्म बदली कुशिनगर भनियो है,
बौद्धप्राप्ता चीयो यो बौद्ध धाम बानिन्छ है ॥ ५ ॥
यो चारैवटा पूर्णक्षेत्र प्रति नै उच्च छ है,
विश्वलाई हित हुने कर्म - काण्ड त्यही नै है ।
बुद्धले गरी देखाए उत्तम पुरुषार्थ है;
शास्त्राको उपदेश नै शिरोधार्य योग्य छ है ॥ ५ ॥

गणेश अनेक रूपः दृष्टि एक

-वि. पि. महर्जन

नेपाल थरीथरी जातिका (विभिन्न जातिका मानिसहरूको) देश हो । राई, लिम्बू, मगर, तामाङ्ग, गुरुङ, थकाली धामी, झाँगर, चेपाङ्ग, इत्यदि आदिवासी जातिहरूलाई भन्ने गर्दै आएको छ । नेपालको बस्तोबास अर्थात् भोगोजिक कारणबाट यी जातिहरूको बीचमा खानु पिउनु, लाउनु बस्नु, र बाल्ने, जाषा भिज्ञ (फरक) भएको देखिएता पनि गहन गरी हैदी भेरै जसी कुरामा समानता भएको देखिन्छ । यस किसीमाड विचार गद्दखिर जनजाति बीचमा आदिकालमा सामाजिक सांस्कृतिक तथा संस्कृतिक सम्बन्ध भएको देखिन्छ । स्थानकारण (यी जातिहरू) एउटै ठाउँ-बाट (फिरन्ते भएर) आएर ठाउँ-ठाउँमा बस्ती इधापना गरी आएको हुनसक्छ भन्ने पनि अनुमान गर्न सकिन्छ ।

नेपालको यो काठमाडौं उपत्यका र यसको छेउ-छाउ बस्ती बसाली आइरहेका बासिन्दा नेवार (जाति) हरु नै हुन् । नेवार संस्कृति अनुसार (नेवार जाति - संस्कृतिमा) अति बनी जाति हो । नेवारहरूको आफनै भौलिकता भएको रितिरिचाज छ, आफनै किसिमको जीवन शैली छ । यस मध्ये नेवारहरूले आदिकाल देखि नै मान्दै आइरहेको 'गणपति वा गण देवता (गणेश)' को बारे केही (कुरा) अवगत गराउन सकूँला कि चम्ने यस लेखमा ब्रायाक गरेको छ ।

नेवार ब्रायाकमा यस देवतालाई छुन किविमबाट भान्यता राख्ने चलन आएको हो । रत्नाई ईश्वरको रूपमा कहिले देखि भानेको भन्ने कुराको नियित समय बारेपा यकिन गरेको देखिदैन । तथापि एक जना विदेशी विदान् "KEITH DOWMAN" (केय डौमान) को भनाइ अनुसार यो चलन किरात कालमा वा लिच्छवीकालको सुरु तिर अष्टावृत्त पू. तेजो शौर्यो शताब्दि तिर देखि एको हो ।

इ. स. ६ षो शताब्दिको अगाडि यस देवतालाई गणपति (गणका प्रमुख वा स्वामी) को रूपमा

विला प्राकार मूर्ति (रूप विहिन) को एउटा लाम्चो गोलो हुङ्गा स्थापना गरी बुद्ध धर्मको आधारमा गुरुको रूपमा मान्दै आइरहेको हो भन्ने कुरा 'केय डौमान' को भनाइ छ । यसरी एउटा हुङ्गा स्थापना गरी मान्दै आइरहेकोमा हातीको अनुहार भएको मूर्ति को रूपमा कसरी परिवर्तन भएर आयो एउटा अचम्म लाग्दो कुरा हो ।

किरात कालको ई पू. चैरो शताब्दि तिर शाक्य मुनी गीतम बुद्धको थर्म उपदेश प्रचार गर्दै आएका श्रमण भिक्षुहरू (उच्च विकासको लागि आफनै जाँगर र थ्रम सीपको जिम्मेवार लि का भिक्षुहरू) ले यो काठमाडौं ऊपत्यकाका नेवार समाजमा अर्थन्त राज्ञो प्रब्रह्म व पारिदिए । मानव मातको उद्धार र कल्याण हुने यो धर्म नेवार समाजले आफनै (कल्याणको) निम्नी स्त्रीकारे ! हावा, अनी, प्रकाश, धर्ती र अन्नलाई र पूर्खीली आज धीरियातालाई शक्तिको रूपमा मान्दै आइरहेको यो नेवार समाजले बुद्ध र बुद्ध धर्मलाई सजिलैसित बुझेर ग्रहण गर्न्छ । यहि धर्मको आधारमा यहाँका श्रमण भिक्षुहरू तफंबाट बाहाल (बाहाः), विहार (विहि-बौद्ध धर्म ग्रन्थ प्रज्ञापारमिताको ग्रन्थ लेनेत राखेको र धर्म ग्रन्थ अध्ययन गराउने प्रवन्ध भएको बहाल) स्थापना गरी बुद्ध धर्मको शिक्षा दिलाको प्रचार भयो । यही धर्म यो आधारमा सामाजिक अवस्था मिलाउने बनि (प्रबन्ध) गरियो । बाहाल (बाहाः), विहार (विहि) को भिजुसंग लम्बन्ध भएका गृहस्थि समूहहरू धर्मको ज्ञानको साथ साथै भौतिक रूप-बाट पनि स्वावलम्बी भएर बीचन सकून भन्ने मनन गरी कर्म (काम) को ज्ञान (शिक्षा) प्रशान गर्दै लगे । पहिले देखि गर्दै आइरहेको काम र सीपलाई चाहिदो किसिम-बाट नयी ढङ्गले सुवार पति गरे । उक्त सप्तयमा प्रथेक मालिले खेतीपाती र पशुपालको काम नगरी नहुने, साथै अरु विभिन्न काम पनि गर्न पर्ने चलन थियो । समाजमा नभई नहुने कामलाई अङ्ग मजबुतले संचालन गर्न तल उल्लेख गरे अनुसार कामको विभाजन विषय

बनाएको देखिन्छ ।

“नयाँ ज्याथः दग्कैगु नज्यौ
ज्याथा थलबल दय्कैगु थाज्या
हुँ हुँ धर्ग कापः थाय्गु थाज्या
आप्या लवहँया ज्या आवा: ज्या
छे, देवा: हनेगु ज्या कालिङ्ग ज्या”

— उल्लेखित अनुसार फलामको प्रीजार बनाउने काम, माटाका भाँडाकुँडा बनाउने काम, नयाँ किसिमको कपडा बुन्ने काम, ईंटा र टुङ्गा सम्बन्धी काम र घर, देवालय बनाउने जस्ता विभिन्न कामका विषयमा विभाजन गरेको देखिन्छ ।

कुनै पनि किसिमबाट अस्वस्थ वा विरामी भएका बेलामा चिरफार वा दबाई दिई उपचार गर्ने काम आदि यसरी माथि उल्लेखित सीप र काममा निपुण भएका व्यक्तियहु सहित समिलित भएको एउटा समूहलाई एउटा ‘गण’ (सर्व) सर्व समिलित भएको समूह) भन्ने नामाकरण गरी गण भित्र एकजना प्रमुख (नाइके) छानी उसीलाई गणनायक वा गणपति भनी सन्मेहन गर्न चलन देखिन्छ । गणको गणगणना वा गणपति बहाल, विहारको भिक्षुहरू हुने गर्दथे । धर्मको उपदेश र कर्म (काम वा व्यवस्था) को ज्ञान दिएर आउने गुब्हरू पनि उनीहरू नै हुन । यसरी बहाल, विहारको श्रमण भिक्षुहरूको उपदेशको सफल प्रयासले गर्दा नेवार समाज एक सशक्त र सक्षम भएर आगाडि बढेकोले राज्य व्यवस्थामा पनि यसले राम्रो प्रभाव पारेर राजप्रसाद क्षेत्र भित्र पनि सम्बन्ध राम्रो हुँदै गयो । यस जिसिमको गण प्रणाली प्रथाबाट नेवार समाज सभ्यताको एक अवस्थाबाट श्रको अवस्थामा पाइला चाल्दै गौतम बुद्ध र बुद्धधर्म को महत्व चाहना बृद्धो हुँदै आयो ।

जब “गण”को गणनायक वा गणपति बितौदै गए । उक्त ठाउँ (दर्जी) मा श्रको गणपति छान्ने काम भयो । नयाँ गणाति र गण समूह मिलेर मुरु (प्रारम्भिक) को गणपति भिक्षु आफ्टो गुरुलाई बुद्ध उपदेशको भावना अनुसार कुनै पनि पर्वमा श्रग्रक्तिमा सम्भन्न गरी आदर र अद्वाले सम्मन गर्न चलन भयो । लिच्छवी कालमा

प्रवैश हुँदा यो चलनले आफ्नो आफ्नो गण (समूह) भित्र गणपति, आ गणनायकको प्रतिको रूपमा लाम्चो गोलो दुङ्गाको स्थापना गरी गुरु गणपति भनेर सम्भान दिने चलन भयो । मूर्तिकलाको विकास क्रममा गुरु गणपति भनेर सम्भान दिने चलन भयो । मूर्तिकलाको विकास क्रममा गुरु गणपतिको प्रतिक लाम्चो गोलो दुङ्गालाई सिएरिने र कुनै कुनै दुङ्गामा त आकार कुँदेर स्थापना गरिराखेको हो भन्ने पनि भनाइ छ ।

भूकम्प, बाढी, पै-हो, महामारी रोग आदि प्राकृतिक विनाशले गर्दा सञ्चितायुक्त बस्तीहरू पुरिएर नष्ट भएर हराइरहे हो ठाउँ पत्तालागेको बहाल, विहारको व्यस्तित्व भएको बस्तीमा बुद्धको मूर्ति संगसंगै वा गणनायक प्रतिमा स्थापना गरिएको उक्त बिनारूपको दुङ्गालाई ग्राज भोलि भ्रमले वा नजानी यर्को अर्को नामबाट नामाकरण गर्दै आइरहेको पनि हुन सक्छ । यस विषयमा अनुसन्धान गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

यसरी प्राकृतिक र राज्य शक्तिको कारणले नेवार समाजमा धेरै पटक सम्प उत्तर पुथन भएपनि शाक्य मुनि बुद्धलो उपदेश अनुपार स्थापित गण प्रणालीको गणपतिलाई सम्भान र श्रद्धा राख्ने प्रया नेवार समाजमा धाहिले पनि टुटेको छैन र पूर्वक भएको देखिदैन ।

क्रमश

*****

२०५२
शुभ विजया दशमीको
उपलक्ष्यमा समस्त आहकवर्गमा
हादिक मङ्गलमय शुभ कामना

नेपाल प्रोग्रेसिव ट्रेडिङ लिमिटेड

विशाल बजार, पक्षल नं. २३४

फोन : २१६०५३

बौद्ध गतिविधि

पदम गन्ध बिहारबाट सहयोग

मिथु कुमार बश्यपमहास्थविरको उपस्थितिमा अन्तर्राष्ट्रिय मिथुणी सघड्डरा लुम्बिनीमा निमणि गरिने बिहारको सहयोगार्थी धर्मवीति बिहारबाट गुरुमहारू मिथु आउनु भएको बेता पदम सुगन्ध बिहारका उपासक उपासिकाहरू बाट संकलित रु. ५.७८३/ अमृत लाल रजितले प्रदान गर्नु भयो । सचेत महा अष्टमीको दिन बुद्धपूजाको श्रौतसरमा मिथु कुमार कश्यप र मिथु अनोम दस्ती द्वयले मिथुहरूको बयावास अवधिमा बिहारको हेर बिच र र चतुर त्यस पुन्याई सेवा गरेकोमा खुसी प्रकट गरी श्रीमती राधिका रंजित, श्रीमती मिठाई र राम थापालाई मिथु सीवलीको तस्वीर आदि पुरस्कार स्वरूप प्रदान गर्नु भयो ।

बौद्ध परियत्तिको पुरस्कार बितरण

ललितपुर भाद्र २३ गते,

नेपालको बुद्धधर्म सम्बन्धी एउटै मात्र शिक्षण संस्थाको रूपमा हेका नेपाल बौद्ध परियत्तिका उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई आज मणिमण्डप विहारमा तत्कालिन भाननीय श्रम तथा स्वास्थ्य मन्त्रिपदम रत्न तुलाधरबाट पदक तथा प्रमाण-पत्र बितरण गर्नु भयो ।

मिथु अनिरुद्ध महास्थाविरबाट शील प्रदान गर्नु भई सुलबाट भएको उक्त पुरस्कार बितरण समारोहमा स्वागत भाषण मिथु ब्राणपुणिक महास्थाविरले गर्नुभएको थियो । केन्द्रध्यक्ष मिथु बुद्धघोष महास्थविरबाट बार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नु भएको उक्त कार्यक्रममा मिथुमंद्रबाट धन्यवाद ज्ञापन गरिएको थियो र समाको सभापतित्व अनिसहरू महास्थविर बाट गरिएको थियो ।

बौद्धबृद्धा श्रमको साधारण सभा

०४२ आश्विन ६ गते ।

बौद्ध बृद्धा अथवा अध्यक्ष मिथु सुमंगल महास्थविर

को अध्यक्षतामा उक्त आश्रमको साधारण सभा बस्यो । सभापतिको आसनबाट महास्थविरले भन्नु भयो कि हामी ले जुन इच्छा लिएर काम प्रारम्भ गरेका थिएँ । त्यसमा स्वदेशी र बिदेशी दाताहरूले देखाउनु भएको सहयोगबाट हामी उत्स हित भएका छौं । यस्त सहयोगको आशा राख्दछौं ।

यस्त उक्त बृद्धाश्रमबो उपाध्यक्षा अनागारिका धर्मवतीले आफूले सेवा गरे अनुरूप उपलब्धी भएको कुरा बताउनु भयो । यस पछि उक्त बिद्यालयको महासचब तरफबाट ०५१ सालमा भएका कार्यहरूको प्रतिवेदनरायसं गरी आय व्यथको विवरण सह कोषाध्यक्षवाट प्रस्तुत भएको सम चार छ ।

आनन्द बिहार तानसेनमा ध्यान अभ्यास कार्यक्रम

गत भाद्र २५ गते देखि ३ गते आश्विन सम्म एक घण्ट ध्यन अभ्यास कार्यक्रम सम्पन्न भयो । यो कार्यक्रम यही २०५२ आश्विन ४ देखि १५ गतेसम्म लुम्बिनीमा सचालन हुने विश्वना ध्यान शिविरमा सहभागी बन्नेहरूको लागि पूर्व अभ्यास कार्यक्रम थिया । पसमा १४ जनाको सहभागिता रहने छ । यो कार्यक्रम ०४५ साल देखि प्रत्येक वर्ष सचालन हुदै आएको कुरा सचिव छत्र राज शाक्यले बताउनु भएको छ ।

बुद्धबिहार होलाष्ट्री तानसेनमा धार्मिक कार्यक्रम

०५२ आश्विन १ गते ।

उक्त बिहारमा बुद्ध पूजा सम्बन्धी कार्यक्रम पछि मिथु शाक्यानन्द महास्थविरले भन्नु भयो कि हामीसबैले कुनै पनि कुरामा मर्नु पने, नपने, मीठो नमीठो राङ्गो नराङ्गो न भनी उपेक्षा भावना गर्न सके मात्र धर्ममार्गमा अगाडि बढन सकिने छ । यस पछि नगर पालिकाहा

उत्त प्रमुख दशरथ प्रति श.क्यले पनि इयान मार्गमा लागु-
पर्ने विचार व्यक्त गर्न भएको थियो ।

अपाङ्ग परियोजनाको समुद्घाटन गत ०५२ भाद्र ३१ ।

भिक्षु शाक्यनन्द माहस्थिरज्यूले अपाङ्ग पुनर्स्थापना परियोजनाको पाल्पाको उदघाटन गर्नु भयो । उक्त परियोजनाका अध्यक्ष छत्रराज श.क्यले पाल्पा जिल्ला मा पहिलो पटक अपाङ्ग बालक बालिकाहरूको स्वास्थ्य, स मार्गिक, व्यावसायिक एवं शारीरिक र सामाजिक रूपमा पुनर्स्थापना मनको लागि यो योजना प्रारम्भ गरेको कुरा बताउदै ४० जना अपाङ्ग बालक बालिकाहरूलाई सेवा पुन्याउ आएको जानकारी पनि दिनु भयो । उक्त सम्बन्धमा, पाल्पा उ० बा० संघ० एवं जेसिसका अध्यक्ष अ.दिले पनि मन्त्रब्यव्यक्त गर्नु भएको थियो ।

विराटनगरमा बुद्धपूजा

विराटनगर-उपासिका संघ विराटनगरबाट पूर्वाञ्चल का विभिन्न बोद्ध विहार तथा गुम्बाहरूमा यई बुद्ध पूजा गर्ने सिलसिलामा यही २०५२ साल श्रावण २७ गते शनिवार (मत्याः) दीपयात्राको दिन जापाको भद्रपुर-स्थित बोद्ध विहारमा गई बोद्ध भजनस हित बुद्ध पूजा आयोजना गरियो । सोहि अवसरमा विराटनगर तथा भद्रपुरका उपासक उपातिकाहरू बीच आपसमा परिचय-को सार्थ विहारको वस्तुस्थिति बारे समेत जानकारी लिइएको थियो । उक्त कार्य सम्मा विर्तमोड र चन्द्र गढी बाट पनि उपासिकाहरूको सहभागिता थियो । स्मरण रहोस्, हाल सम्म यस संघको आयोजनामा स्वयम्भू चैत्य बुद्ध मह विहार उल्लिखारी मोरङ्ग, बोद्ध वैलुञ्ज गुम्बा रानी मोरङ्ग, बोद्ध विहार (माधिलिको) धरान सुन्सरी तथा बोद्ध विहार चतरा सुन्सरीमा गई, बुद्ध पूजा कार्यक्रम सम्पन्न भई सकेको छ ।

बार्षिक उत्सव

ललितपुर ०५२ भाद्र ३१ ।

दीपकर परिपति शिखालयको बर्षिक उत्सव तथा पुरस्कार वितरण कार्यक्रम मिक्षु बुद्धयोग महास्थिरको सभापतित्वमा सपन्न भएको थियो । यसका प्रमुख अतिथि

स्थागोय नगर पालिका प्रमुख हुनुहुन्थयो ।

यसै अवसरमा उक्त शिक्षाका सचिवले विधिक प्रतिवेदन र कोषाध्यक्षको तर्फबाट आधिक प्रतिवेदन पेश भएको थियो । जम्मा आय १३८४६/४६ र खर्च १०,६६७ भएको कुरा समारोहमा प्रस्तुत भएको थियो ।

समाप्तिको आसनबाट उक्त महास्थिरज्यूले परियत्ति शिक्षाको महत्ववारे विस्पृत व्याख्या गर्नु भएको थियो ।

उक्त समारोहमा प्रमुख अतिथी नगर प्रमुख बेखा रत्न श.क्यले पुरस्कार वितरण गर्नु भएको माचार छ ।

सार्थे यो शिक्षालय नियमितरूपमा संचालन भइरहेको मा हेराकाजी सूचिकार र हेराकाजी शाक्यको विशेष योग दान रहेको कुरा पनि समाचारमा उल्लेख भएको छ ।

गुणानुस्मरण दिवश मनाइयो ।

यही २०५२ आश्विन १२ गते ।

आनन्द कुटी विहारका संस्थापक दिवंगत मिक्षु धर्मा लोक महास्थिरको गुणानुस्मरण दिवस आनन्द कुटी विहारमा मनाइयो । उक्त अवसरमा मिक्षु अनिरुद्ध महास्थिरद्वारा शील प्रदान गर्नु भई बुद्ध पूजा पनि सुसम्बन्ध गराउनु भयो । त्यस प्रश्नचात् मिक्षु अनिरुद्ध महास्थिरले बोल्नु हुई मिक्षु धर्मा लोक महास्थिरको परिश्रम र उत्साहले गर्दा यो विहार मात्र होइन आज नेपालमा बुद्ध धर्मको पनि बिकास भएको छ, भन्तु भयो ।

यसै अवसरमा बोल्नु हुई न्हुच्छेबहादुर बज्र नाचार्यले धर्म भनेको लोकाचार मात्र होइन कि हाओ्रो जीवनमा सफलता ल्याउन व्यवहारमा उतार्नु पर्ने कुरा हो । त्यसको लागि मार्गदर्शक बन्नु भई धर्मोपदेश-अबद्वाद-अनुश-सना गर्दै आफ्नो जीवन श्रूको भलाइको लागि अर्पण गर्नु भएका हाओ्रा दिवंगत पूज्य धर्मलोक भन्तेको गुणास्मरण गरी बेला बखतमा यसरी पुण्यकर्म गर्नु हाओ्रो कर्तव्य हो । भन्तु भयो ।

